

AMERIKANYŇ BIRLEŞEN ŞTATLARYNYŇ KONSTITUSIÝASY

boýunça mugallym üçin gollanma we düşündirişli sözlük

Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Konstitusiyasy

---

boýunça mugallym üçin gollanma
we düşündirişli sözlük

1787-2011

Çapa taýýarlan: Çarlz W. Seýfert

ABŞ-nyň Döwlet departamentiniň
Bilim we medeni işler edarasynyň
iňlis dili boýunça maksatnamalar müdirliگی, Waşington, K.O.

SÖZBAŞY

Mugallymyň dykgatyna:

Bu kitapça, esasan, ABŞ-nyň Konstitusiýasynda ulanylan adalgalar we konstitusiýa degişli käbir düşüňjeler bilen tanyşmak isleýän mugallymlar üçin niýetlenendir. Ol ABŞ-nyň Konstitusiýasy barada has köp bilmek islegini besleýänler üçin başlangyç maglumat çeşmesi bolup biler. Bu neşir Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Konstitusiýasynyň bir nusgasyny, ol barada birnäçe taryhy makalany we düşündirişli sözlügi öz içine alýar. Bu ýerde berlen düşündirişli sözlük ABŞ-nyň Konstitusiýasynda gabat gelip biläýjek kyn sözleriň hemmesini öz içine almaýar, çünki sözlügiň diňe käbir kyn sözlerini düşündirmek ýeterlikli diýlip hasaplanylady. Bu düşündirişli sözlüğe girizilen sözler, ýagny sözlükleriň köpüsünde tapylmasy kyn bolan adalgalar ABŞ-nyň Konstitusiýasyna düşünmekde wajyp bolan taryhy maglumatlara we ýuridik düşüňjelere degişlidir.

Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Konstitusiýasyny öwrenmegiň sebäbi nämekä? Ony dil öwreniş maksatnamanyň çäginde medeniýete degişli bir bölüm hökmünde, şeýle hem ony umumy bilimiňi artdyrmak üçin öwrenmek bolar. Dünýäde bar bolan konstitusiýalaryň arasynda ýaşy boýunça iň ulusy bolan Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Konstitusiýasy köp ýurduň konstitusiýasyna we syýasy ulgamyna düýpli täsirini ýetirdi. Mundan başga-da ABŞ-nyň kanunlara berk bagly döwlet bolup durýandygy we Konstitusiýanyň “bu ýurduň iň ýokary derejede sarpa goýulýan kanunydygy” sebäpli, ABŞ-nyň döwlet hukugyny öwrenmek ýurduň taryhyny öwrenmek bilen deňdir.

Çarlz Seýfert,
ABŞ-nyň Döwlet departamentiniň
Bilim we medeni işler edarasynyň
iňlis dili boýunça maksatnamalar
müdirliği, Waşington, K.O.

DÜŞÜNDİRİŞLİ SÖZLÜK

Agyr jenaýat – ownuk-uşak jenaýata garanyňda has agyr we uludan-uly jeza berilýän jenaýat işi.

Barlaglar we deňagramlylyklar – bu bir döwlet edarasynyň başga bir döwlet edarasynyň häkimiýetini we hereketlerini çäklendirip (barlap) we deňagramlylyga getirip bilýän ulgamyna degişlidir. Bu ýagdaý islendik döwlet edarasynyň aşa ygtyýarlyklara eýe bolmagynyň önüni almaga ýardam edýär. ABŞ-nyň Konstitusiyasynda häkimiýetiň kanun çykaryjy, ýerine ýetiriji we kazyýet şahalary biri-biriniň häkimiýetini barlap hem deňagramlaşdyryp bilýärler.

Bill – täze kanunyň işlenilip düzülmegini talap edýän nama.

Buýruk – tussag etmek, agtarmak ýa ele salmak üçin kazy tarapyndan çykarylanyl ygtyýarnama.

Çäklendirmek – bölekleýin ýa-da tutuş ýatyrmak.

Delilli esas – sülçüler üçin bir adama ýa-da bir zada degişlilikde derňew işlerini alyp barmakda ýeterlik delil.

Düzediş – kanun taslamasyna ýa konstitusiýa girizilen üýtgetme, goşundy ýa-da ýatyrma.

Federal ulgam – Amerikanyň Birleşen Ştatlaryndaky dolandyryş ulgamy. Bu ulgamda döwlet derejesindäki hökümet ygtyýarlyklaryny ştat derejesindäki hökümetler bilen paýlaşýar.

Garaşsyzlyk Jarnamasy – 1776-njy ýylda Amerikanyň koloniýalary tarapyndan Angliýadan azat bolmaklygy talap edip ýazylan resminama. Bu konstitusiýa ABŞ garaşsyz bolanyndan soň, 1787-1789-njy ýyllar aralygynda ara alnyp maslahatlaşyldy, ýazyldy we ratifisirlendi.

Girdeji – öz funksiýasyny berjaý etmekde häkimiýet, kärhana ýa gurama tarapyndan ýygnaýan pul.

Girew – bir adamyň sud işine kazyýetde garalýança, azatlykda galmak üçin kazyýetde goýýan puly ýa-da özüne degişli maddy zatlary. Bu adam kazyýet mejlisine gelmegi wada berýär, gelmedik ýagdaýynda, goýan puly ýa-da özüne degişli maddy zatlary elinden alnýar.

Goýberilen pul – döwlet tarapyndan çykarylan karar esasynda ýörite maksatlar üçin ulanylmaly pul.

Habeas Corpus – resmi ygtyýarlyklary bolanlar tarapyndan düýpli delillere esaslanyp, şahsyň tussag edilmegini ýa-da boşadylmagyny subut etmegini talap edýän buýruk.

Höküm – bir kazyýet tarapyndan bir iş babatynda çykarylyp, adaty, şoňa meňzeş başga işlerde-de nusga hökmünde ulanylýan karar.

Hukuklar hakyndaky bill – Konstitusiýa girizilen ilkinji on sany düzediş. Bu düzedişler din azatlygy, metbugat azatlygy, söz azatlygy, kazyýetde işiňe adalatly garalmak, hiç esas bolmazdan, öýüň dökülmegine (agtaryşlara sezewar edilmegine) we emlägiň elden alynmagyna garşy azatlyklar ýaly raýatlaryň esasy hukuklaryna kepil geçýär. Bu düzedişler Konstitusiýanyň özleriniň ýoklugynda ratifisirlenmegine garşy bolan şatlary kanagatlandyrmak maksady bilen girizildi.

Işlere kazyýet tarapyndan adalatly garalmagy – kazyýet işleriniň kabul edilen ýörelgelere we kadalara laýyklykda alnyp barylmagy. Kanuny bozanlykda aýyplanýan her bir adamyň kazyýet mejlisinde diňlenmek we işiniň oňa garşy hiç hili pikire eýermedik adamlar tarapyndan kanuna laýyklykda garalmagyna hukugy bardyr. Başgaça aýdanymyzda, kanun esasynda düýpli bir sebäp bolmazdan, hut şeýle-de oňa düşündirişini beýan etmäge rugsat berilmezden, bu adamy janyndan, azatlygyndan ýa emläginden mahrum edip bolmaz. Bäşinji we on dördünji düzedişler ABŞ-nyň raýatlarynyň işlerine kazyýet tarapyndan adalatly garalmagy babatyndaky hukugyna kepil geçýär.

Kabinet – prezidentiň baş geňeşçi topary. Döwlet Sekretary Kabinetiniň agzalarynyň biridir.

Kanun çykaryjy häkimiýet – häkimiýetiň üç şahasynyň biri bolmak bilen, oňa Konstitusiýa tarapyndan kanunlary işläp düzmek hukugy berlendir. Kongres Wekiller öýünden we Senatdan ybarat bolup, döwlet derejesindäki hökümetiň kanun çykaryjy şahasydyr. Kanun taslamasynyň kanun bolmagy üçin, onuň hem Wekiller öýüniň, hem Senatyň aglaba köpçüligi tarapyndan makullanylmagy gerekdir.

Kanunlara sarpa goýmak we kazyýet kararlaryna ynam bildirmek – bu haýsy-da bolsa bir ştatyň çäginde kabul edilen kanunlara beýleki ştatlaryň ählisi tarapyndan sarpa goýmaklyga, şeýle-de haýsy-da bolsa bir ştatyň kazyýeti tarapyndan çykarylan karara ynam bildirmeklige degişlidir. Mysal üçin, bir ştat tarapyndan berlen sürüjilik güwänamasy beýleki ştatda hem geçerlidir.

Kazyýet gözegçiligi – kazyýetleriň döwlet, ştat we ýerli hökümetleriň, şeýle hem aýry-aýry adamlaryň hereketleriniň konstitusiýa laýyk gelmeýändigini, hut şu jähetden hem bikanundygyny yglan etmeklige berlen ygtyýarlykdyr. Ilkinji gezek ABŞ-nyň Ýokary Kazyýeti bu hukukdan 1803-nji ýylda “Marberi Mädisona garşy” atly dünýä belli bolan kazyýet işinde peýdalandy.

Kazyýet häkimiýeti – häkimiýetiň üç şahasynyň biridir; oňa Konstitusiýa tarapyndan kanunlaryň manysyny ýüze çykarmak we kanunçylyga hem adylyga esaslanan işlere garamak hukugy berlendir.

Kazyýet mejlisi (iş) – hökümet tarapyndan bir guramanyň ýa adamyň kanuna garşy hereket edip-etmändigini kesgitlemek üçin kazyýetde geçirilýän diňleýiş.

Konektikut ylalaşygy – Bu Konstitusiýany düzenleriň Kongresde wekilçilik etmek babatynda ylalaşyga gelen meýilnamasyna degişlidir. Wekiller öýünde her ştatdan bolan kongresmeniň sany bu ştatlaryň ilat sanyna esaslanyp kesgitleýändigine garamazdan, her ştatdan iki senator bolýar. “Konektikut ylalaşygy” diýilýän at bu meýilnamany ilkinji bolup öňe süren, Konektikut ştatyndan iberilen wekiliň gatnaşan Konstitusiýa Konwentinden gelip çykýar. Bu ylalaşyk hem köp ilatly, hem az ilatly ştatlary kanagatlandyrmak bilen ABŞ-nyň Konstitusiýasynyň ratifisirlenmegine kepil geçilmeginde ýardam etdi.

Konfederasiýanyň maddalary – 1781-nji ýylda ratifisirlenen bu resminama ABŞ-nyň ilkinji hökümetini döretdi. Ol 1789-njy ýylda ABŞ-nyň häzirkki Konstitusiýasy kabul edilýänçä ulanyldy.

Konstitusiýa – syýasy ýa jemgyýetçilik guramasynyň ýazylan kadalary we tertip-düzgünleri.

Kworum – mejlisde resmi kararlaryň kabul edilişiginde hökmany suratda gatnaşmagy zerur bolan adamlaryň iň az sany.

Milli gwardiýa – bu adatdan daşary ýagdaý peýda bolanda döwlet tarapyndan çagyrylýan, harby hereketleri amala aşyrmak boýunça tälim berilýän şahsy raýatlardan düzülen bir topardyr.

Naturalizleşdirmе – immigrantlary bir ýurduň asyl (ýurduň özünde doglan) raýatlarynyňka meňzeş hak-hukuklar we ýeňillikler bilen üpjün etmek prosesi.

Paýlama – bir zady başga bir zada deňdeş (proporsional) paýlama ýa bölme. Mysal üçin, Wekiller öýünde her ştatdan bolan kongresmenleriň sany bu ştatlaryň ilat sanynyň tutuş ýurduň ilat sanyna deňdeş gatnaşygyňa esaslanýar.

Razylar we garşylar – aýk ses bermede razy we garşy bolup ses berenler.

Saýlaw hukugy – ses bermek hukugy.

Senat – Kongresiň iki bölüminiň kiçisi; Wekiller öýi bolsa ulusydyr. Konstitusija laýyklykda Senata, ştatnyň ilat sanynyň näçedigine garamazdan, her ştatdan diňe iki agza (senator) bellemeklige rugsat edilýär.

Umumy kanun – ýazylan kanunlar esasynda däl-de, geçen kazyýet mejlisleriniň kararlaryndan gelip çykyan kanunlar topary. Britaniýanyň taryhyna degişli adaty kanunyň köki asyrlardan gaýdýan döp-dessurlary aňladýar.

Wekilçilikli demokratiya – dolandyryş ulgamydyr. Bu ulgamda saýlawçylar karar kabul eder ýaly we öz wekilleri bolup çykyş eder ýaly resmi adamlary saýlaýarlar.

Wekiller öýi – ABŞ-nyň Kongresiniň iki bölüminiň ulusy; kiçisi Senatdyr. Wekiller öýünde her ştatdan bolan agzalaryň (kongresmenleriň) sany kesgitli bolup, ştatlarynyň ilat sanyna degişlilikde deň ölçegli. Bu deň ölçegliligiň üýtgedilmelidigi ýa dældigi barada karara gelmek maksady bilen her on ýyldan tutuş ýurt boýunça ilat ýazuwy geçirilýär.

Weto (gadaganlyk) – häkimiýetiň bir şahasynyň başga bir şahasynyň hereketiniň ýa kararynyň önüni almak ygtyýarlygy. Mysal üçin, milli hökümetiň ýerine ýetiriji häkimiýet şahasynyň başlygy hökmünde prezident häkimiýetiň kanun çykaryjy şahasynyň in ýokary edarasy bolan Kongresiň tassyklan kanun taslamasyna weto yglan edip biler.

Wirjiniya plany – döwlet häkimiýetiniň üç şahasy bolmaly diýen teklibi öňe süren ir döwürdäki planlarynyň biridir. Planyň asyl nusgasyna üýtgetmeler girizildi, emma ol Konstitusion Konventiň delegatlaryny Konfederasiýanyň maddalaryndan dynyp, täze konstitusiyanyň ýazylmalydygyna yrdy.

Wise-prezident – prezident bilen bilelikde saýlanyp, onuň ýok wagty wezipesini ýerine ýetirýän ýa-da prezident ýogalanda aradan çykanda, iş başyndan çekilende, ýa-da Kongres tarapyndan wezipesinden boşadylanda, prezident bolýan adam.

Ýeňil jenaýat – bu agyr jenaýata garanda uly ähmiýeti bolmadyk, şu sebäpden hem ýeňil jeza berilýän jenaýat işi.

Ýerine ýetiriji – häkimiýetiň üç şahasynyň biri. Oňa konstitusija tarapyndan döwlet kanunlaryny berjaý etmek ygtyýarlygy berlendir. Häkimiýetiň ýerine ýetiriji pudagynyň başlygy Prezidentdir. Döwlet edaralarynyň köpüsi hut ýerine ýetiriji pudagyň çäginde.

I-1. AMERIKANYŇ BIRLEŞEN ŞTATLARYNYŇ KONSTITUSIÝASY

GIRIŞ

Biz, ýagny Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň halky, has kämil bileleşik döretmek, adalaty berkarar etmek, ýurt içinde asudalyga kepil geçmek, umumy goragy üpjün etmek, umumy ýurt abadançylygyna goşant goşmak, azatlygyň miwelerini özüimize hem geljekki nesillerimize ýetirmek maksady bilen Amerikanyň Birleşen Ştatlary üçin şu Konstitusijany kanun esasynda güýje girizmek arkaly berkarar edýäris.

I MADDA

Birinji bölüm

Kanun çykaryjy häkimiýet

Şu konstitusija tarapyndan berkarar edilen ähli kanun çykaryjy ygtyýarlyklar Senatdan we Wekiller öýünden ybarat bolan Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Kongresine berilýär.

Ikinji bölüm

Wekiller öýi, onuň düzülişi, ynanmazlyk ygtyýarlylygy

1. Wekiller öýi aýry-aýry ştatlaryň birnäçesiniň ilaty tarapyndan her iki ýyldan bir gezek saýlanýan agzalardan ybarat bolan we her ştatdaky saýlawçylarynda ştatnyň kanun çykaryjy mejlisiniň in köpsanly şahasynyň saýlawçylardan talap edilýän ähtibarlygy bolmalydyr.

2. Ýigrimi bäş ýaşyna ýetmedik, ýedi ýylyň dowamynda ABŞ-nyň raýaty bolmadyk we saýlanýan wagtynda özüni saýlaýan ştatnyň çäginde ýaşamaýan hiç bir adam wekil bolup bilmez.

3. (Wekiller we gös-göni salynýan salgytlar şu Bileleşige goşulmaly ştatlaryň birnäçesiniň arasynda paýlanar. Olaryň hersine düşýän paýy ilat sanyna laýyklykda bolar. Ilat sany uzak ýyllar harby gullukda bolmalylygy goşmak, salgyt salynmadyan indeýleri bolsa hasaba almazlyk bilen, azat adamlaryň umumy sanyna beýleki adamlaryň ählisiniň başdan üçüni goşmak arkaly kesgitlener.) Ilatyň hakyky sanawy Birleşen Ştatlaryň Kongresiniň ilkinji ýygnaýandan soň üç ýylyň dowamynda, ondan soňky döwürde bolsa her on ýyldan bir gezek kanun tarapyndan bellenen tertipde geçiriler. Wekilleriniň sany her otuz müň adama birden artyk bolmaly däl, emma her ştatnyň azyndan bir wekili bolmalydyr; we tä şunuň ýaly sanaw geçirilýänçä, Nýu Hampsşir ştatyna üç, Masaçusets ştatyna sekiz, Rod Aýlând bilen Prowidens Plantasiýalaryna bir, Konektikut ştatyna baş, Nýu Ýork ştatyna alty, Nýu Jersi ştatyna dört, Pensilwaniya ştatyna sekiz, Delawer ştatyna bir, Meriländ ştatyna alty, Wirjiniya ştatyna on, Demirgazyk Karolina ştatyna baş, Günorta Karolina ştatyna baş, Jorjiya ştatyna bolsa üç wekil saýlamaga hukuk berilýär.

4. Islendik ştatnyň wekilliginde boş ýerler ýüze çykan ýagdaýynda, bu ştatnyň ýerine ýetiriji häkimiýeti bu boş ýerleri doldurmak maksady bilen goşmaça saýlaw geçirmek barada buýruk çykarar.

5. Wekiller öýi öz başlygyny we beýleki wezipelerde boljak işgärlerini saýlar; we impiçment (ynam bildirmezlilik) babatyndaky aýratyn ygtyýarlylyga diňe özi eýe bolar.

Üçünji bölüm

Senat, onuň düzülişi, konstitusion hukuklary

1. (Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Senaty her ştatnyň kanun çykaryjy häkimiýeti tarapyndan alty ýyl möhlet bilen saýlanan iki senatoryndan ybarat bolar we senatorlaryň hersi diňe bir sese eýe bolar.)*

2. Birinji saýlawlaryň yzysüre ýygananlarynda, olar haýal etmezden, mümkin boldugyça, deň üç topara bölünler. Birinji topara degişli senatorlaryň orunlary ikinji ýyl tamamlananda, ikinji topara degişli senatorlaryň orunlary dördünji ýyl tamamlananda, üçünji topara degişli senatorlaryň orunlary bolsa altynjy ýyl tamamlananda boşar; şeýlelikde, senatorlaryň üçden bir bölegi her iki ýylda bir saýlanyp biler; eger-de islendik ştatnyň kanun çykaryjy häkimiýeti dynç alyşdaka iş başyndan aýrylmak netijesinde ýa başga sebäbe görä orunlardan boş galany bolsa, şol ştatnyň ýerine ýetiriji häkimiýeti wagtlaýyn senatorlary belläp biler (boş ýerleri dolduryp biljek kanun çykaryjy häkimiýetiň indiki ýygnaýynda çenli)**

3. Otuz ýaşyny doldurmadyk, dokuz ýylyň dowamynda ABŞ-nyň raýaty bolmadyk we saýlanýan wagty özüni saýlaýan ştatda ýaşamaýan hiç bir adam senator bolup bilmez.

4. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň wise-prezidenti Senatyň başlygy bolar, emma diňe senatorlar deň ses beren ýagdaýynda onuň ses bermäge hukugy bolar.

5. Senat özüniň başga işgärlerini, şol sanda wise-prezidentiň ýok wagtynda ýa Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň prezidentiniň wezipesini ýerine ýetirýän döwründe wagtlaýyn başlygyny-da saýlap biler.

6. Ynam bildirmezlikleriň (impiçmentleriň) ählisini amala aşyrmak babatyndaky ýeke-täk ygtyýarlyk diňe Senata berlidir. Şu maksat bilen mejlis geçirilende, senatorlar kasam edýärler ýa dabaraly suratda wada berýärler. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň prezidentiniň işine garalanda, mejlise Ýokary Kazyýetiň başlygy ýolbaşçylyk etmelidir we mejlise gatnaşýan agzalaryň üçden iki böleginiň razylygy bolmazdan, hiç kimi günäli diýip ykrar edip bolmaz.

7. Impiçment işi boýunça çykarylan höküm wezipeden boşatmaktan we Amerikanyň Birleşen Ştatlarynda islendik hormatly, resmi ýa-da tölegli wezipäni eýelemek, ýa ýerine ýetirmek hukugyndan mahrum etmekden artyk çäre bolup bilmez; emma muňa garamazdan, günäkär bilinýän tarapyň kanuna laýyklykda resmi suratda günälenmegi, jenaýat jogapkärçiligine çekilmegi, kazyýetiň hökümi esasynda jezalandyrylmagy mümkin.

* Düzedişleriň II bölümüniň 14-nji maddasyna girizildi.

** Bu düzgün “Düzedişleriň” 17-nji maddasy bilen çalşyryldy. Düzedişler.

*** Bu düzgün “Düzedişleriň” II bölümüniň 20-nji maddasy arkaly üýtgedildi.

Dördünji bölüm

Senatorlaryň we wekilleriniň saýlanylyşy

1. Senatorlary we wekillerini saýlamak üçin geçirilmeli saýlawlaryň wagty, ýeri we usuly her ştatnyň kanun çykaryjy häkimiýeti tarapyndan kesgitlener, emma Kongres kanun arkaly, islendik wagt saýlaw geçirmek düzgünini girizip ýa üýtgedip biler, ýöne senatorlaryň saýlanjak ýerlerini üýtgedip bilmez.

2. (Kongres azyndan her ýylda bir gezek ýygnaç geçirmelidir, bu ýygnaç, eger kanun arkaly başga bir senä bellemese, dekabryň birinji duşenbesinde geçirilmelidir.)*

Bäşinji bölüm

Ygtyýarlyklar. Kworum. Žurnallar. Mejlisler.

Mejlisleriň arasyndaky arakesmeler

1. Parlament palatalarynyň her birisi saýlawlara, olaryň netijelerine we öz agzalarynyň taýynlygyna eminlik eder; olaryň her birisinde iş alyp barmak üçin zerur bolan kworum köplükden düzüler; emma palatalaryň agzalarynyň sany az bolanda, mejlisiň geçirilmegini gün-günden yza çekip biler we palatalaryň hersi öz islegine görä kesgitläň çäresidir jerimelerinden peýdalanyp, gelmedik agzalarynyň gatnaşygyny üpjün edip biler.

2. Parlament palatalarynyň hersi öz iş ýörediş kada-düzgünlerini kesgitläp, öz agzalaryny geliksiz hereketleri üçin jezalandyryp, şeýle hem agzalaryň üçden iki böleginiň razylygy bilen agzalykdan çykaryp biler.

3. Palatanyň hersi edýän işlerini bellige alar ýaly žurnal ýöreder we wagtal-wagtal şol žurnalyň ýene bir nusgasy neşir edilip, oňa şol žurnalyň özlari tarapyndan gizlinlikde saklanmaly diýlip hasaplanýan bölekleri we islendik mesele boýunça iki öýüň agzalarynyň beren “razy” hem “garşy” sesleri şol ýygnağa gatnaşýanlaryň başdan biriniň islegi bilen žurnala giriziler.

4. Kongresiň mejlisi döwründe hiç bir palata beýleki palatanyň razylygy bolmazdan, üç günden artyk işiň arasynda kesip, şonuň ýaly-da şu iki palatanyň mejlis geçirýän ýerinden başga ýerde ýygnanyp bilmez.

Altynjy bölüm

Öwezlik töleg (kompensasiýa), ýeňillikler, işe ýarawsyzlyklar

1. Senatorlar we wekiller öz hyzmatlarynyň öwezine kanun tarapyndan kesgitlenen möçberde Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Maliýe ministrliginden pul tölegini alarlar. Olar döwürlik, jemgyýetçilik düzgün-tertibi bozmak we beýleki agrý jenaýat işlerinden başga ähli ýagdaýda özleriniň degişli palatalarynyň mejlisine gatnaşýan döwründe, şeýle hem oňa barýan we ondan gaýdyp gelýän wagtynda tussag edilmezlik hukugyndan peýdalanarlar; şonuň ýaly-da palatalaryň her birinde sözlän sözi ýa-da gatnaşan debatlary sebäpli hiç bir ýerde sorag edilmez.

2. Senatorlaryň ýa wekilleriniň hiç birisi saýlanan döwrüniň dowamynda ABŞ-nyň häkimiýetiniň ýanynda şol döwürde döredilen ýa-da oň hem bar bolup, zähmet haklary köpeldilen raýat gullugynyň hiç birisine işe alynmaz; şeýle hem ABŞ-nyň

häkimiýetinde ýolbaşçy wezipede bolan hiç bir adam şol wezipäni eýeleýän döwründe Parlamentiniň hiç palatasynyň agzasy bolup bilmez.

Ýedinji bölüm

Kanun taslamalaryny, buýruklary we kararlary kabul etmegiň tärri

1. Döwletiniň gazna girdejisine degişli ähli kanun taslamalary Wekiller öýünde işlenip düzüler; emma Senat, beýleki kanun taslamalarynda bolşy ýaly, düzedişleri teklip ýa kabul edip biler.

2. Wekiller öýüniň we Senatyň kabul etjek her bir taslamasy kanun bolmazdyndan öň, Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň prezidentiniň garamagyna hödürlener; eger prezident taslamany tassyklaýsa, oňa gol çeker, eger tassyklamasa, öz garşylykly pikirlerini beýan edip, ony işläp düzen palata gaýtayar; ol bolsa bu garşylykly delilleri öz žurnallaryna girizer we taslama täzeden garamaga başlar. Eger şunuň ýaly gaýtadan seredilenden soň, bu palatanyň agzalarynyň üçden iki bölegi taslamany kabul etmäge razy bolsa, ony prezidentiniň garşylykly delilleri bilen bilelikde beýleki palata ibererler, bu palata-da oňa täzeden garar we eger bu palatanyň agzalarynyň üçden ikisi ony makullasa, ol kanun hökmünde kabul ediler. Şunuň ýaly ýagdaýlaryň ählisinde iki palatanyň-da sesleri “razylar” hem “garşylar” tarapyndan kesgitlener we taslamany goldap ýa garşy çykyp, ses berýän adamlaryň atlary degişli palatanyň žurnalyna giriziler. Eger prezident taslama özüniň garamagyna hödürlenenden soň, (ýekşenbe günleri hasaba alynmazdan) on günniň dowamynda ony yzyna gaýtarmasa, ol prezident tarapyndan gol çekilen hökmünde kanuny güýje girer, ýöne eger onuň yzyna gaýtarylmagyna Kongresiň arakesmesi päsgelçilik döretse, ol kanuny güýje eýe bolup bilmez.

3. (Arakesmä degişli meseleden başga) Senatyň we Wekiller öýüniň razylygynyň zerur bolup biljek her bir buýrugy, karary ýa-da sesi Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň prezidentiniň garamagyna hödürlener we diňe prezident tassyklandan soň güýje girer; prezident tarapyndan tassyklanmadyk ýagdaýynda bolsa ol kanun taslamasy üçin bellenen kadalara we çäklendirmelere laýyklykda Senatyň hem Wekiller öýüniň üçden ikisi tarapyndan täzeden kabul edilip bilner.

Sekizinji bölüm

Kongresiň ygtyýarlyklary

Kongres aşadaky ygtyýarlyklara eýe bolar:

1. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň bergilerini üzmek, umumy goragyny hem abadançylygyny üpjün etmek üçin, salgyt, töleg, paç, aksiz salmak we ýygnamak; ýöne Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň tutuş çäginde ähli tölegleriň, paçlaryň we aksizleriň möçberi deň bolmalydyr;

2. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň hasabyna pul karz almak;

3. Daşary ýurtlar we indeý taýpalary bilen, şonuň ýaly-da ştatlar arasyndaky söwdany kadalaşdyrmak;

4. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň tutuş çäginde raýatlyga kabul etmegiň ýeke-täk düzgünini, şeýle hem bergidarlyk (bankrotçylyk) babatynda ýeke-täk kanuny berkarar etmek.

5. Pul çykarmak (zikge kakmak), onuň we daşary ýurt pullarynyň hümmetini kadalaşdyrmak, şeýle hem agram we ölçeg standartlaryny (ülňülerini) berkarar etmek;

6. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň gymmatly kagyzlarynyň we ýöreýän pulunyň galp nusgasyny ýasamagyň jeza çäresini bellemek;

7. Poçta gulluklaryny we poçta ýollaryny döretmek;

8. Awtorlara we oýlap tapyjylara öz eserlerini hem açyşlaryny gysga wagtyň dowamynda ulanar ýaly aýratyn hukuk bermek arkaly ylmyň we senediň ösüşine ýardam etmek.

9. Ýokary Kazyýete tabyn bolan kazyýet edaralaryny döretmek;

10. Açyk deňizde amala aşyrylýan garakçylykdyr agyr jenaýatlaryň, şeýle hem beýleki ýurtlaryň kanunlarynyň bozulmagynyň üstüni açmak we jezalandyrmak;

11. Uruş yglan etmek, aýry-aýry şahslara gämileri ýarag bilen üpjün etmegi we özge döwletleriň söwda edýän gämilerini ele salmagy, başga döwletleriň nädogry hereketlerine jogap hökmünde çäre görmegi kepil geçýän ygtyýarnamalar bermek, şeýle hem gury ýerde hem suwda (deňizde) ele salmaklyga degişli düzgünleri berkarar etmek;

12. Goşun döretmek we saklamak; emma bu maksat üçin iki ýyldan artyk möhlet bilen pul goýberilmeli däldir;

13. Harby-deňiz güýçlerini döretmek we saklamak;

14. Guryýer we harby-deňiz güýçlerini döretmegiň hem dolandyrmagyň kadalaryny berkarar etmek;

15. Birligiň kanunlaryny durmuşa geçirmek, gozgalaňlary basyp ýatyrmak we ýurtbasarlary yza serpidirmek üçin, milli gwardiýany döretmek.

16. Degişli ştatlaryň ofiserlerini wezipä bellemek we milli gwardiýany Kongres tarapyndan bellenen düzgün-nyzama laýyklykda türgenleşdirmek hukugyny saklamak bilen meýletin goşun döretmek, ýaraglandyrmak we tälim bermek, şeýle hem olaryň ABŞ-nyň gullugyna alnyp bilinjek bölegine ýolbaşçylyk etmek;

17. Aýry-aýry ştatlar tarapyndan berlip, Kongres tarapyndan kabul edilen, ABŞ-nyň hökümetiniň paýtagty bolup biljek (meýdany on inedördül milden köp bolmadyk) etrap babatynda ähli ýagdaýda aýratyn kanun çykaryjy hukuga eýe bolmak; galalary, ammarlary, gorhanalary, gämi duralgalaryny we beýleki zerur desgalary gurmak üçin, bu ýerleriň ýerleşýän ştatlarynyň kanun çykaryjy ýygnaýynyň razylygy bilen alnan ýerleriň ählisine kanun esasynda eýeçilik etmek;

18. Ýokarda beýan edilen, şeýle hem şu Konstitusiýa tarapyndan ABŞ-nyň hökümetine, diýmek onuň islendik bölümüne ýa işgärine berlen beýleki ähli hukuklardan peýdalanlymagy üçin zerur we ýerlikli boljak ähli kanunlary çykarmak.

Dokuzynjy bölüm

Kongresiň ygtyýarlyklaryna degişli çäklendirilmeler

1. Kongres häzirki döwürde bar bolan ştatlaryň islendiginiň kabul edilmelerini dogry hasap etjek adamlarynyň ýurt içinde ondan oňa göçmegini ýa ýurt daşyndan getirilmegini 1808-nji ýyla çenli gadagan etmez, emma daşary ýurtlardan getirilen her adam başyna on dollardan köp bolmadyk möçberde salgyt ýa töleg salnyp biliner.

2. Gozgalaň ýa çozup girme ýagdaýlary döräp, halkyň howpsuzlygyny üpjün etmek zerurýeti nukdaý nazaryndan talap ediläýmese, şahsyň tussag edilmegini ýa-da boşadylmagyny subut etmegini talap edýän buýrukdan (habeas corpus) gerek ýerinde peýdalanmak wagtlaýnça ýatrylmaz.

3. Kazyýet işine garalmazdan, adamy agyr jenaýat edenlikde aýyplap, raýat hukugyndan we emläginden mahrum etmek we öňki geçenlere degişlilik (ex post facto) ýaly kanunlaryň ýekejesi-de kabul edilmeli däl.

4. Öňünden göz önünde tutulan ilat ýazuwyna ýa sanawyna laýyklykda bolmasa, jan başyna salynýan salgyt ýa-da göni salgytlaryň hiç birisi salynmaly däl.

5. Islendik şatdan eksportirlenen haryda hiç hili salgyt ýa töleg salynmaly däl.

6. Söwda ýa girdeji baradaky kanunlaryň hiç birisi bir şatnyň portuna beýleki şatlaryňka garanda artykmaçlyk berip bilmez; şonuň ýaly-da bir şata baryan ýa bir şatdan gelýän gämiler ýüküni düşürmek ýa töleg tölemek üçin, başga bir şata girmäge mejbur edilip bilinmez.

7. Maliýe ministrligi kanun tarapyndan goýberilen möçberden başga hiç hili pul goýbermeli däl; döwlete degişli ähli pul serişdesiniň girdejileriniň hem çykadjalarynyň kadaly hasaby we hasabaty wagtal-wagtal neşir edilmelidir.

8. Amerikanyň Birleşen Şatlary hiç kime barlylyk derejesini bermeyär; şonuň ýaly-da şu ýurduň çäginde girdeji getirýän ýa resmi wezipäni eýeleýän islendik adam Kongresiň razylygy bolmazdan, hiç bir patyşadan, şazadadan ýa daşary ýurtdan hiç hili sowgat, baýrak, wezepe ýa dereje kabul etmeli däl.

Onunjy bölüm

Şatlaryň ygtyýarlyklaryna degişli çäklendirilmeler

1. Şatlaryň hiç biri hiç hili şertnama, bileleşige ýa konfederasiýa girmeli däl; aýry-aýry şahslara gämileri ýarag bilen üpjün etmegi we özge döwletleriň söwda edýän gämilerini ele salmagy, başga döwletleriň nädogry hereketlerine jogap hökmünde çäre görmegi kepil geçýän ygtyýarnamalar bermeli däl; zikge kakmaly däl, kagyç pul çykarmaly däl; altyn we kümüş teňneden başga hiç zady bergi üzme serişdesi hökmünde ykrar etmeli däl; kazyýet işine garalmazdan, ynsany agyr jenaýat edenlikde aýyplap, raýat hukugyndan we emläginden mahrum etmek we öňki geçenlere degişlilik (ex post facto) ýaly kanunlaryň ýekejesi-de kabul edilmeli däl, şeýle hem şertnama boýunça borçlulygy ýenledýän kanuny kabul etmeli däl; şonuň ýaly-da barlylyk derejesini bermeli däl.

2. Özüniň gözegçilik kanunlaryny durmuşa geçirmek üçin, aşa zerurlyk bolmadyk ýagdaýynda hiç bir şat Kongresiň razylygy bolmazdan, daşary ýurtlardan getirilýän ýa daşary ýurtlara çykarylýan harytlara salgyt ýa töleg salyp bilmez; islendik şatnyň importa ýa eksporta salan ähli salgytlaryndan we töleglerinden gelýän arassa girdejinini ulanmak ygtyýarlylygy Amerikanyň Birleşen Şatlarynyň Maliýe ministrligine berler; şunuň ýaly kanunlaryň hemmesiniň ýerine ýetirilýäne Kongres gözegçilik etmelidir, şeýle hem Kongresiň olara täzeden garamaga haky bardyr.

3. Kongresiň razylygy bolmazdan, hiç bir şat gämi salgydyny salyp, parahatlyk döwründe goşun ýa harby gämi saklap bilmez; başga şatlaryň ýa daşary ýurtlaryň hiç birisi bilen hiç hili ylalaşyga ýa şertnama girip bilmez; şonuň ýaly-da öz üstüne çözülmäge ýa haýal etmän öňi alynmaly howp abanmasa, urşa girip bilmez.

MADDA II

Birinji bölüm

Ýerine ýetiriji häkimiýetler, saýlawçylar, Prezidentiň başarnyklary

1. Ýerine ýetirijilik ygtyýarlygy Amerikanyň Birleşen Şatlarynyň prezidentine berlendir. Ol bu wezipe döört ýylyň dowamynda bolup biler we şol bir döwür üçin saýlanýan öz orunbasary bilen birlikde aşakda görkezilişi ýaly saýlanar:

2. Her bir şat saýlawçylaryny öz kanun çykaryjy edarasynyň bellän tertibinde Kongresde bolmaly wekilleriniň we senatorlarynyň sanyna deň mukdarda bellär; emma hiç bir senator, wekil ýa ABŞ-nyň çäginde ygtyýarly ýa girdeji getirýän edarada wezipesi bolan adam saýlawçy bolup bilmez.

3. (Saýlawçylar degişli şatlarynda ýygnak geçirip, iki adam üçin ses bererler; bu iki adamyň azyndan biri olaryň öz şatlarynyň ýaşajysy bolmaly däl. Saýlawçylar ses berlen adamlaryň ählisiniň sanawyny düzerler we olaryň her birine berlen sesiň sanyny kesgitleýerler; soň bu sanawa gol çekip, güwä geçerler we möhürlenlen görnüşde ABŞ-nyň hökümetiniň ýerleşýän ýerine, Senatyň başlygyna ugradarlar. Senatyň başlygy möhürlenlen ähli sanawlary senatorlaryň we wekilleriniň huzurynda açar; şondan soň sesler sanalar. Iň köp ses alan adam, eger onuň alan sesleriniň sany bellenen saýlawçylaryň umumy sanynyň köplügi bolsa, prezident bolar; eger şunuň ýaly köp sesi gazanan adamlaryň sany birden köp bolup, olaryň ses sany-da deň gelse, onda Wekiller öýi derrew ses bermek arkaly olaryň birini prezident saýlar; eger-de olaryň hiç birisi köp ses gazanmasa, onda ady agzalan palata prezidenti şu usul bilen sanawyň başynda duran baş adamyň arasyndan saýlar. Emma prezident saýlananda, her şatnyň wekiliniň bir sesi bolmak bilen, sesler şatlara görä berler; bu ýagdaýda kworum şatlaryň üçden ikisi tarapyndan saýlanan agzadan ýa agzalardan ybarat bolar; saýlawyň amala aşmagy üçin, ähli şatlaryň köplügi zerur bolar. Her ýagdaýda, prezident saýlanandan soň, saýlawçylardan iň köp ses alan adam prezidentiň orunbasary bolar. Emma eger deň mukdarda ses gazanan iki ýa ondan köp adam bolsa, Senat ses bermek arkaly prezidentiň orunbasaryny şolardan saýlar.)*

4. Kongres saýlawçylary saýlamagyň wagtyny we olaryň ses berjek senesini kesgitlep biler; şol gün bu iş tutuş ýurt boýunça amala aşyrylar.

5. Asyl raýatlardan ýa şu Konstitusiýa kabul edilýän wagtynda Amerikanyň Birleşen Şatlarynyň raýaty bolan adamlardan başga hiç kim prezidentlik wezipesine saýlanyp bilinmez; şonuň ýaly-da otuz baş ýaş aýetmedik, on dört ýylyň dowamynda ABŞ-da ýaşamadyk hiç bir adamyň bu wezipä saýlanmaga haky ýokdur.

6. Prezidentiň wezipesinden daşlaşdyrylan ýa-da aradan çykan, iş başyndan aýrylan ýa-da ady agzalan edaranyň hukuklaryny we borçlaryny ýerine ýetirmäge ukyply bolmadyk ýagdaýynda onuň wezipesi we borçlary orunbasaryna geçýär; hem prezidentiň, hem orunbasarynyň wezipesinden daşlaşdyrylan ýa-da aradan çykan, iş başyndan aýrylan ýa-da ukypsyz ýagdaýynda, Kongres haýsy wezipeäki adamyň prezidentiň wezipesini ýerine ýetirjekdigi kesgitleýän kanun kabul edip biler; bu adam prezidentiň ukypsyzlygy aradan aýrylýança ýa täze prezident saýlanýança, onuň wezipesini ýerine ýetirer.

* Bu bent düzedişleriň 12-nji maddasy bilen çalşyrylandyr.

7. Prezident bellenen möhlet içinde ýerine ýetirýän hyzmaty üçin töleg puluny alar. Bu puluň möçberi onuň saýlanan döwrüniň dowamynda ne artdyrylar, ne-de azaldylar; bu döwür içinde ol Amerikanyň Birleşen Ştatlaryndan ýa ştatlaryň haýsy-da bolsa birinden şundan başga hiç hili girdeji alyp bilmez.

8. Prezidentlik wezipesini ýerine ýetirmäge girişmezden öň, ol aşakda görkezilişi ýaly kasam içer ýa dabaraly suratda wada berer:

“Men Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Prezidentiniň wezipesini ak ýürekden ýerine ýetirjekdigime we başardygymdan ABŞ-nyň Konstitusiyasyny gorap saklajakdygyma resmi taýdan kasam edýärim (ýa wada berýärim).”

Ikinji bölüm

Prezidentiň hukuklary we borçlary

1. Prezident Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň ýaragly we harby-deňiz güýçleriniň, şeýle hem Birleşen Ştatlaryň hakyky harby gullugyna çagyrylan wagtynda aýry-aýry ştatlaryň meýletin goşunynyň Baş serkerdesi bolar; ol ýerine ýetiriji häkimiýetiň her bir bölümüniň ýolbaşçy işgärinden olaryň edaralarynyň borçlaryna degişli bolan islendik mesele boýunça pikirleriniň ýazmaça beýanyny talap edip biler; şeýle hem impichmentden başga ýagdaýlarda onuň ABŞ-nyň garşysyna amala aşyrylan jenaýat işi üçin bellenen jezany ýatyrnak we jenaýatkäriň günäsini geçmek hukugy bolar.

2. Senatyň maslahaty we razylygy bilen onuň şertnama baglaşmaga hukugy bolar, ýöne bar bolan senatorlaryň üçden ikisiniň razylygynyň bolmagy şertdir; ol Senatyň maslahaty we razylygy bilen wezipä bellemegi ABŞ-nyň kanuny esasynda göz önünde başgaça tutulmadyk bolmasa, ilçileri, beýleki resmi wekillerdir konsullary, Ýokary Kazyýetiň kazylaryny, şeýle hem kanun arkaly berkarar ediljek beýleki ähli gullukçylaryny belläp biler; emma Kongres şunuň ýaly kiçi derejeli gullukçylary bellemek hukugyny dogry hasaplan ýagdaýynda, kanun arkaly diňe prezidente, kazyýetlere ýa-da müdirlik ýolbaşçylaryna berip biler.

3. Senatyň arakesmesi döwründe boş galyp biljek ähli wezipeleri möhleti indiki sessiýanyň ahyrynda tamamlanjak goşmaça hukuk bermek arkaly doldurmaga prezidentiň hukugy bolar.

Üçünji bölüm

Prezidentiň hukuklary we borçlary

Ol wagtal-wagtal Kongrese Birleşiginiň ýagdaýy barada maglumat berer we zerur hem maksadalaýyk hasaplaýan çärelerini olaryň garamagyna hödürler; adatdan daşary ýagdaýlarda ol palatalaryň ikisini-de ýa haýsy hem bolsa birini mejlise çagyryp biler; mejlisleriň başga wagta geçirilmeği babatynda olaryň arasynda ylalaşmazlyk ýüze çykan ýagdaýynda bolsa ol mejlisleri özüniň makul bilýän wagtyna geçirip biler; ilçileri we beýleki resmi wekilleri kabul eder; kanunlaryň ak ýürekden ýerine ýetirilmeginiň aladasyny eder we ABŞ-nyň ähli gullukçylaryna degişli hukuklaryny berer.

Dördünji bölüm

Edaralary jenaýat edendigi üçin hukuklaryndan mahrum etmek

Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň prezidenti, prezidentiniň orunbasary we ähli raýat gullukçylary dönüklükde, parahorlukda ýa başga jenaýat we hata iş etmekde aýyplanyp, ynam bildirmezlik (impichment) hukugy esasynda wezipesinden çetleşdirilip bilner.

MADDA III

Birinji bölüm

Kazyýet häkimiýeti, wezipede bolmaklyk

Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň kazyýet häkimiýeti Ýokary Kazyýetiň we Kongresiň wagtal-wagtal doretjek aşaky derejeli kazyýetleriniň ygtyýaryna berler. Hem Ýokary, hem aşaky kazyýetleriň kazylary özlerine ynanylan wezipäni hiç kemçiliksiz berjaý etseler bu wezipä eýe bolup bilerler we edýän hyzmatlary üçin bellenen wagtlarda töleg puluny alarlar. Bu tölegiň möçberi olaryň gulluk möhletiniň dowamynda azaldylmaz.

Ikinji bölüm

Kazyýet häkimiýetiniň ygtyýarlygynyň ýetýän ýagdaýlary

1. Kazyýet häkimiýetiniň ygtyýarlygy kanun hem adalata degişlilikde şu Konstitusiyadan, ABŞ-nyň kanunlaryndan we olaryň esasynda baglaşylan ýa baglaşyljak şertnamalardan gelip çykýan ähli işlere: – ilçilere, beýleki resmi wekillere we konsullara täsir edýän ähli işlere; – admiralteýstwonynyň we deňiz işleriniň garamagyndaky ähli meselelere; – Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň baş goşmakçy bolýan iki ýa köp ştatyň arasyndaky ýa-da bir ştat bilen beýleki ştatyň raýatlarynyň arasyndaky, aýry-aýry ştatlaryň raýatlarynyň arasyndaky, dürli ştatlara degişli bolan ýere öz hukugynyň bardygyny öňe sürýän şol bir ştatyň raýatlarynyň arasyndaky we (ştat ýa onuň raýatlary bilen daşary ýurtlaryň, daşary ýurt raýatlarynyň ýa subýektleriniň arasyndaky)* ähli närazyçylyklardyr dawalaryna ýetýändir.

2. Ilçilere, beýleki resmi wekillere we konsullara degişli, şeýle hem ştatyň gatnaşjak ähli işinde Ýokary Kazyýet özüne berlen asyl ýurisdiksiýasyndan peýdalanar. Mundan öň agzalanlardan başga ähli işlerde Ýokary Kazyýet Kongresiň ygılan etjek kadadan çykmalarydyr düzgünlerine laýyklykda hem kanun, hem fakt babatynda ýokary hatarda duran kazyýet tarapyndan aşaky hatarda duran kazyýetiň çykaran kararyna seretmek hukugyndan peýdalanar.

3. Impichment (ynam bildirmezlik) ýagdaýy bolmasa, ähli jenaýat işlerine oturmaşlar tarapyndan garalar; şunuň ýaly işe garamaklyk gürrüňi edilýän jenaýatlaryň amala aşyrylan ştatynda bolup geçer; emma jenaýatyň hiç bir ştatyň çäginde amala aşyrylmadyk ýagdaýynda bu işe Kongresiň kanun arkaly görkezen ýerinde garalyp bilner.

* ähli närazyçylyklardyr dawalaryna ýetýändir.

Üçünji bölüm

Dönüklük, subutnama we jeza

1. Amerikanyň Birleşen Ştatlaryna garşy dönüklük diňe oňa garşy uruş alyp barmakdan, onuň duşmanlarynyň tarapynda durmakdan ýa-da olara kömek we goldaw bermekden ybaratdyr. Şol bir iş barada iki şaýadyň görkezmesi bolmasa ýa (bu işi eden adam) aýyk kazyýet işinde günäsini boýun almasa, hiç kim dönüklükde aýyplanyp bilinmez.

2. Kongres dönüklügiň jezasyny kesgitlemek hukugyna eýe bolar; emma döwlete dönüklükde aýyplanýanyň ölüm jezasyna höküm edilmegi, eger-de dirikä amala aşyrylmadyk bolsa, onuň emläginiň elinden alynmagyny, adyndan, derejesinden ýa olaryň nesilden nesle geçmek hukugyndan mahrum edilmegini aňlatmaýar.

IV MADDA

Birinji bölüm

Ştatlar arasyndaky ynam we ygtybar

Her bir ştatda islendik beýleki ştatyň adaty kanunlaryna, resminamalaryna we kazyýet işiniň materiallaryna doly suratda dnam hem ygtybar edilmelidir. Kongres umumy kanunlar arkaly bu kanunlara, resminamalara we kazyýet işiniň materiallaryna güwä geçiş ýoluny, şeýle hem olary kanuny güýje girizmegiň usulyny kesgitläp biler.

Ikinji bölüm

Adyl kazyýetden gaçýan jenaýatkäri bermeklik

1. Her ştatyň raýatlaryna beýleki ştatlaryň raýatларыnyň artykmaçlyklar we yeňillikler babatyndaky ähli hukuklary berler.

2. Islendik ştatda dönüklükde, agyr ýa başga jenaýat etmekde aýyplanyp, adaltdan gaçan adam başga bir ştatda tapylsa, ol gaçan ştatynyň ýerine ýetiriji häkimiýetiniň talaby esasynda bu jenaýatyň degişli bolan ştatyna iberilmegi üçin tabşyrylmalydyr.

3. Ştatlaryň birinde şol ştatyň kanuny esasynda gullukda ýa işde durup, başga ştata gaçan hiç bir adam şol ştatyň kada-kanunyna laýyklykda şunuň ýaly gullukdan ýa işden boşadylmaýar we bu gulluga ýa işe hukugy bolan tarapyň talaby esasynda yzyna tabşyrylmalydyr.

Üçünji bölüm

Täze ştatlaryň kabul edilmegi

1. Täze ştatlar Kongres tarapyndan şu Birlige kabul edilip bilner, emma hiç bir ştatyň ýurisdiksiýasynyň çäginde hiç bir ştat döredilip bilinmez; şeýle hem degişli ştatlaryň, şonuň ýaly-da Kongresiň razylygy bolmazdan, iki ýa-da ondan köp ştatyň ýa-da ştatlaryň bölekleriniň birikmegi bilen täze bir ştat döredilip bilinmez.

2. Kongres ABŞ-a degişli bolan territoriýa ýa emläge ygtyýarlyk etmek we olar babatynda zerur bolan ähli permandyr görkezmeleri bermek hukugyna eýe bolar; bu Konstitusiýada hiç zat ABŞ-nyň ýa haýsy-da bolsa bir ştatyň hiç bir hukugy (talaby) barada ters pikir döretjek şekilde teswir edilmeli däldir.

Dördünji bölüm

Respublikan hökümete kepil geçmek

Amerikanyň Birleşen Ştatlary şu Birleşige giren her ştatda hökümetiň (dolandyryşyň) respublika görnüşini berkarar etjekdigine we olaryň her birini daşary ýurtlaryň çozuşyndan, şeýle hem kanun çykaryjy ýa (kanun çykaryjylar ýygnanyp bilmedik wagtynda) ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýüzlenmesi esasynda ýurt içindäki zorlukdan gorajakdygyna kepil geçýär.

V MADDA

Konstitusiýa düzediş girizmek

Her haçan iki palatanyň-da agzalarynyň üçden ikisi zerur diýip hasap edeninde, Kongres Konstitusiýa düzediş girizmegi teklip eder ýa-da ştatlaryň kanun çykaryjy ýygnaqlarynyň ýüz tutmagy bilen düzediş girizmek üçin mejlis geçirer. Iki ýagdaýda-da bu düzedişler Kongres tarapyndan tassyklamanyň haýsy görnüşiniň teklip ediljekdigine baglylykda ştatlaryň dörtten üçüniň kanun çykaryjy ýygnaqlary ýa ştatlaryň dörtten üçünde çagyrylan konwentler tarapyndan tassyklansa, şu Konstitusiýanyň bölegi hökmünde ähli babatda kanuny güýje eýe bolar; şunda 1808-nji ýyla çenli Konstitusiýa girizilen hiç bir düzediş birinji maddanyň dokuzynjy bölümüniň birinji we dördünji bentlerine täsir etmeli däldir; şonuň ýaly-da öz razylygy bolmazdan, ştatlaryň hiç birisi Senatda deň ses bermek hukugyndan mahrum edilmeli däldir.

VI MADDA

Dürli düzgünler

1. Şu Konstitusiýa kabul edilmezden öň, şertnama esasynda alnan karzlar we boýun alnan borçlar Konfederasiýa düzgününde bolşy ýaly, şu Konstitusiýa düzgününde-de ABŞ üçin güýjünde galýar.

2. Şu Konstitusiýa we onuň ýerine ýetirilmegi üçin kabul ediljek ABŞ-nyň kanunlary, şonuň ýaly-da ABŞ-nyň ygtyýarlygynda baglaşylan ýa baglaşyljak ähli şertnamalar bu ýurduň iň ýokary kanuny bolar; şonuň üçin-de, ştat konstitusiýalarynda ýa kanunlarynda çaprazlyklaryň bardygyna garamazdan, her ştatyň kazysy Konstitusiýa we kanunlara boýun bolmalydyr.

3. Ýokarda agzalan senatorlar we wekiller, şeýle hem aýry-aýry ştatlaryň kanun çykaryjy ýygnaqlarynyň agzalary, şonuň ýaly-da hem Amerikanyň Birleşen Ştatlaryň,

hem-de aýry-aýry şatlaryň ýerine ýetiriji we kazyýet işgärleriniň hemmesi şu Konstitusiyany goldajakdygy barada kasam içmelidir ýa-da resmi taýdan wada bermelidir; Amerikanyň Birleşen Şatlarynda haýsy hem bolsa bir ygtybarly ýa döwlet edarasynnda resmi wezipäni eýelemek üçin, adamyň haýsy dine degişlidigi barlanmaly däldir.

VII MADDA

Ratifikirleme we berkarar etme

Dokuz şatyň konwentiniň ratifikirlemegi şu Konstitusiyanyň bu şatlaryň arasynda berkarar bolmagy üçin ýeterlikdir.

(Bu Konstitusiýa 1787-nji ýylyň 17-nji sentýabrynda Konstitusion Konwent tarapyndan kabul edildi we 1788-nji ýylyň 2-nji işulynda tassyklandy dişlip yglan edildi.)

KONSTITUSIÝA GOL ÇEKENLER

KONNEKTIKUT ŞTATYNDAN

Willýam Samuel Jonsen
Rojer Şormen

JORJIÝA ŞTATYNDAN

Eýbrehem Boldwin
Wilýem Fýu

MERILÄND ŞTATYNDAN

Dänýel Kärol
Dänýel Jenifer
Jeýmz Mak-Henri

MASSAÇUSETTS ŞTATYNDAN

Nätäniel Gorham
Rufus Kiň

NÝU HÄMPŞIR ŞTATYNDAN

Nikolas Jilman
Jon Lañden

NÝU JERSI ŞTATYNDAN

Deýwid Brieli
Jonaten Deýten
Wilýem Liwiñsten
Wilýem Pätersen

NÝU ÝORK ŞTATYNDAN

Aleksandr Hämilton

DEMIRGAZYK KAROLINA

ŞTATYNDAN
Wilýem Blaunt
Riçard Dodz Speýt
Hýu Wilýemsen

DELAWER ŞTATYNDAN

Riçard Bäset
Ganiň Bedford, kiçi
Jäkob Brum
Jon Dikinsen
Jorj Red

PENSILWANIÝA ŞTATYNDAN

Jorj Klaymer
Tomas FitsSaimenz
Benjamin Fränklin
Jead İngersol
Tomas Miflin
Gawener Moris
Robert Moris
Jeýmz Wilson

ROD AÝLÄND ŞTATYNDAN

Hiçkim

GÜNORTA KAROLINA ŞTATYNDAN

Piers Batler
Çarl Piñkni
Çarlz Koutswös Piñkni
Jon Ratlij

WIRJINÝA ŞTATYNDAN

Jon Bleýer
Jeýmz Medisen
Jorj Waşington

I-1. KONSTITUSIÝA GIRIZILEN DÜZEDIŞLER

1787-nji ýyldan bäri Konstitusiyanyň asyl nusgasynyň başinji maddasyna laýyklykda Kongres tarapyndan ýigrimi alty düzediş teklipl edilip, şatlar tarapyndan tassyklanyldy.

I MADDA

Kongres haýsy hem bolsa bir diniň (agalyk ediji din hökmünde) berkarar edilmegine degişli ýa dine erkin uýulmagyny gadagan edýän; ýa bolmasa, söz ýa metbugat azatlygyny; ýa-da adamlaryň parahatçylykly ýygnaşmagyny we şikâatларыnyň kanagatlandyrylmagy üçin, hökümete ýüz tutmak hukugyny çäklendirýän hiç hili kanun kabul etmeli däl.

II MADDA

Azat döwletiň howpsuzlygy üçin düzgün-nyzamly milli gwardiýanyň zerurdygy sebäpli, adamlaryň ýarag saklamak we götermek hukugy bozulmaly däl.

III MADDA

Parahatçylyk döwründe hiç bir esger eýesiniň razylygy bolmazdan, hiç bir öýde ýerleşdirilmeli däl; emma uruş döwründe muňa kanun tarapyndan göz önünde tutulan tertipde rugsat edilýär.

IV MADDA

Adamlaryň şahsýetleriniň, öýleriniň, hat-petekleridir namalarynyň we emlakleriniň esassyz agtaryşlardan hem tussag edilmekden azat bolmak hukugy bozulmaly däl; kasam hem wada bilen berkidilen, şol sanda agtarylmalý ýer we tussag edilmeli adamlar hem zatlar barada anyk maglumatlar beýan edilen delilli esas bolmazdan, hiç hili buýruk berilmeli däl.

V MADDA

Guryýer ýa harby-deňiz güýçlerinde ýa-da uruş, ýa ýurda howp abanan wagtynda hakyky harby gulluga çagyrylanda, meýletin goşunda ýüze çykanlardan başga ýagdaýlarda Uly Eminler tarapyndan günä hökümi çykarylmasdan, ýa günä ýönelmezden, hiç bir adam jezasy ölüm bolan jenaýat, başgaça aýdylanda, namysa degiji jenaýat jogapkärçiligine çekilmeli däl; şonuň ýaly-da, hiç bir adam şol bir jenaýat üçin fiziki eldegrilmesizliginiň iki gezek bozulmak ýa janyndan mahrum

edilmek howpuna sezewar edilmeli däl; şeýle hem islendik jenaýat işine garalanda, hiç kim öz-özüne garşy şaýatlyk etmäge mejbur edilmeli däl; kazyýet işi bolmalysy ýaly geçirilmezden (işine adalatly garalmazdan), hiç kim janyndan, azatlykdan ýa emläginden mahrum edilmeli däl; şeýle hem öwez adalatly doldurylmazdan, hiç kimiň hususy emlägi döwletiň hasabyna geçirilmeli däl.

VI MADDA

Islendik jenaýat yzarlamasynda günälenýän öz işine jenaýatyň amala aşyrylan şatynyň, ýagny kanun arkaly önünden kesgitlenen şatyny ýa etrabyň tarapgöýsüz eminlerinden düzülen oturdaş kazyýeti tarapyndan açyk mejlisde gaýra goýulmazdan garalmak, şeýle hem günä ýönekmeniň asly we sebäbi barada maglumat almak; özüne garşy ulanylýan şaýatlar bilen ýüzleşmek; öz peýdasyna görkezme berjek şaýatlar mejbury ýagdaýda çagyrtmak, şonuň ýaly-da öz goragy üçin aklawçydan kömek almak hukugyna eýe bolar.

VII MADDA

Talap arzasyna umumy hukuk kadalary boýunça garalýan ýagdaýynda dawanyň gymmaty ýigrimi dollardan ýokary bolsa, (günälenýäniň) işine oturdaş kazyýetinde garalmak hukugy saklanyp galar; oturdaşlaryň garan hiç bir fakty, umumy hukuk kadalaryna laýyklykda bolmasa, ABŞ-nyň islendik başga bir kazyýetinde täzeden garalyp bilinmez.

VIII MADDA

Aşa uly möçberde bolan girew talap edilmeli däl, şonuň ýaly-da aşu uly möçberde bolan jerime salynmaly däl, şeýle hem zulumlykly we adaty bolmadyk jeza-da berilmeli däl.

IX MADDA

Konstitusiyada belli-belli hukuklaryň sanalmagy halkyň peýdalanýan beýleki hukuklaryny inkär etmegi ýa çäklendirmegi aňladýan däl.

X MADDA

Konstitusiyá tarapyndan Amerikanyň Birleşen Ştatlarına berilmedik, şonuň ýaly-da aýry-aýry şatlara gadagan edilmedik hukuklar degişli şatlar ýa-da adamlar üçin niýetlenendir.

XI MADDA

Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň kazyýet häkimiýetiniň gerimi bir ştatnyň raýaty ýa islendik daşary ýurduň raýatları ýa-da subýektleri tarapyndan birleşen ştatlaryň birine garşy gozgalan, umumy kanuna ýa adyllyk hukugyna laýyklykda garalýan hiç bir işi öz içine almagyny aňladýan şekilde teswir edilip bilinmez.

XII MADDA

Saýlawçylar öz degişli ştatlarynda ýygna geçirmek bilen prezidente hem prezidentiniň orunbasaryna býulleten arkaly ses bererler; olardan iň bolmanda biri saýlawçylaryň öz ştatlarynyň ýaşajysy bolmaly däldir; olar bir býulletende prezidentligine ses berýän adamynyň adyny; başga bir býulletende bolsa prezidentiniň orunbasarlygyna ses berýän adamynyň adyny görkezler; prezidentligine ses berlen adamlaryň ählisiniň, şeýle hem prezidentiniň orunbasarlygyna ses berlen adamlaryň ählisiniň sanawyny aýry-aýrylykda düzerler we olaryň her birine berlen sesleriň mukdaryny görkezler; bu sanawlara gol çekerler, olara güwä geçerler we möhürlenlen görnüşde ABŞ-nyň hökümetiniň ýerleşýän ýerine, Senatyň başlygynyň adyna ibererler; – Senatyň başlygy möhürlenlen ähli sanawy Senatyň we Wekiller öýüniň agzalarynyň huzurynda açar, soň sesler sanalar; – prezidentlik üçin iň köp ses gazanan adam, eger bu san ähli bellenen saýlawçylaryň umumy sanynyň köplügi bolsa, prezident bolar; eger hiç kim şunuň ýaly köplügi gazanmasa, onda Wekiller öýi býulleten arkaly dessine ses bermek bilen iň köp ses gazanyp, prezidentligine ses berlen adamlaryň sanawynyň başynda duran üç adamdan birini prezident saýlar. Emma prezident saýlananda, her ştatnyň wekiliniň bir sesi bolmak bilen sesler ştatlar boýunça hasaba alnar; şu maksat üçin kworum ştatlaryň üçden ikisiniň agzasyndan ýa agzalaryndan ybarat bolar; bu saýlawda ýeňmek üçin, ähli ştatlaryň sesiniň köplügi zerur bolar. [Eger saýlamak hukugy özüne ýetende, Wekiller öýi indiki ýylyň mart aýynyň dördüne çenli prezident saýlamasa, onda prezidentiniň ölümi ýa Konstitusiýada göz önünde tutulan beýleki ukypsyzlyk ýagdaýlarynda bolşy ýaly, prezidentiniň wezipesini onuň orunbasary ýerine ýetirer.] Prezidentiniň orunbasarlygy üçin iň köp ses gazanan adam, eger bu san ähli bellenen saýlawçylaryň umumy sanynyň köplügi bolsa, prezidentiniň orunbasary bolar; eger hiç kim şunuň ýaly köplügi gazanmasa, onda Senat prezidentiniň orunbasarlygy üçin ses berlen adamlaryň sanawynda duran ilkinji iki adamdan birini prezidentiniň orunbasary saýlar; bu ýagdaýda kworum ähli senatorlaryň üçden ikisinden ybarat bolar, prezidentiniň orunbasarynyň saýlanmagy üçin, ähli senatorlaryň köplügi zerur bolar. Emma Konstitusiýa laýyklykda Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň prezidentligine saýlanmak hukugy bolmadyk hiç bir adamyň bu ýurduň prezidentiniň orunbasary wezipesine-de saýlanmak hukugy bolmaz.

XIII MADDA

1-nji bölüm. Işine adalatly garalyp, eden jenaýatyna laýyklykda jeza berilmekden başga ABŞ-nyň çäginde ýa-da onuň ýurisdiksiýasyna degişli islendik ýerde gulçulyk-da bolmaz, mejbury zähmet-de.

2-nji bölüm. Kongres degişli kanunlary kabul etmek arkaly bu maddany durmuşa geçirmek hukugyna eýedir.

XIV MADDA

1-nji bölüm. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynda doglan ýa raýatlygyny alan we şonuň üçin-de ýurisdiksiýasyna degişli bolan adamlaryň hemmesi ABŞ-nyň we ýaşayan ştatnyň raýatydyr. Hiç bir ştat Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň raýatlarynyň artykmaçlygyny we eldegrilmesizligini çäklendirýän hiç hili kanun kabul etmeli däldir ýa durmuşa geçirmeli däldir; edil şeýle-de bolmalysy ýaly hukuk işi geçirilmezden, hiç bir ştat hiç kimi janyndan, azatlykdan ýa emläginden mahrum etmeli däldir; şeýle hem öz ýurisdiksiýasyna degişli hiç bir adam üçin kanunlaryň deň derejede goralmagyndan boýun gaçyrmaly däldir.

2-nji bölüm. Wekiller, salgyt salynmaýan indeýler hasaba alynmazdan, her ştatnyň tutuş ilaty sanalmak arkaly kesgitlenýän ilat sanyna laýyklykda deň ölçegliликde aýry-aýry ştatlardan bolarlar. Emma ABŞ-nyň prezidentini we prezidentiniň orunbasary, Kongres wekilleri, bir ştatnyň ýerine ýetiriji we kazyýet işgärleri ýa-da kanun çykaryjy organlaryň agzalary saýlananda, bu ştatnyň ýigrimi bir ýaşyna ýeten, ABŞ-nyň raýaty bolan islendik erkek ýaşajysyna ses bermek hukugy berilmelik ýa gozgalaña ýa-da başga jenaýata gatnaşmaktan gaýry sebäbe görä, dürli ýollar bilen çäklendirilen ýagdaýynda şol ştatnyň wekilleriniň sany şunuň ýaly erkek adamlaryň sanynyň bu ştatlarda ýaşayan ýigrimi bir ýaşly erkek adamlaryň umumy sanyna bolan gatnaşygy möçberinde azalýar.

3-nji bölüm. Öň Kongresiň agzasy ýa ABŞ-nyň döwlet işgäri ýa islendik bir ştatnyň kanun çykaryjy organynyň agzasy ýa islendik ştatnyň ýerine ýetiriji ýa kazyýet işgäri hökmünde ABŞ-nyň Konstitusiýasyny goldajakdygy barada kasam içip, soň oňa garşy gozgalaña ýa pitnä gatnaşan ýa duşmanlara kömek beren ýa ýardam eden hiç bir adam senator ýa Kongres agzasy bolup bilmez, prezident ýa prezidentiniň orunbasaryny saýlamaga gatnaşyp bilmez, şonuň ýaly-da ABŞ-nyň ýa islendik ştatnyň çäginde harby hem raýatlyk edaralaryň hiç birinde ýolbaşçy wezipäni eýeläp bilmez. Emma Kongres her palatanyň üçden ikisiniň sesi bilen şunuň ýaly ukypsyzlygy aradan aýryp biler.

4-nji bölüm. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň kanun taýdan ykrar edilen döwlet bergisiniň, şol sanda pensiýalaryň we gozgalaňdyr pitneleriň basylyp ýatyrylmagy üçin tölenmeli pullaryň töleginden-de gelip çykan bergileriň kanunylygy babatynda hiç hili şübhe bolup bilmez. Emma Amerikanyň Birleşen Ştatlary ýa-da islendik başga ştat ABŞ-a garşy gozgalaňdyr pitnä ýardam bermek bilen baglylykda edilen bergini ýa borjy öz üstüne almaly ýa üzmeli däldir, hiç bir guluň ýitendigi ýa azat edildigi baradaky talaba garamaly däldir; sebäbi şular ýaly bergileriň, borçlaryň we talaplaryň ählisi-de bikanun we güýçsüz hasaplanmalydyr.

5-nji bölüm. Kongres degişli kanunlary kabul etmek arkaly şu maddanyň düzgünlerini durmuşa geçirmek hukugyna eýedir.

XV MADDA

1-nji bölüm. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň raýatlarynyň ses bermek (saýlamak) hukugy adamyň jynsy, reňki ýa-da öňki gulluk ýagdaýy esasynda Birleşen Ştatlar ýa hiç bir ştat tarapyndan inkär edilmeli ýa çäklendirilmeli däldir.

2-nji bölüm. Kongres degişli kanunlary kabul etmek arkaly şu maddany durmuşa geçirmek hukugyna eýedir.

XVI MADDA

Kongres ştatlar arasynda deňölçeçlilik esasynda paýlamazdan we ilat ýazuwyna ýa sanyna garamazdan, islendik çeşmeden gelyän girdejelere salgyt salmak hem ony ýygnamak ygtyýarlygyna eýedir.

XVII MADDA

Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Senaty halk tarapyndan her ştatdan alty ýyl möhlet bilen saýlanýan iki senatordan düzüler; her senatoryň bir ses hukugy bolar. Her ştatyň saýlawçysy bu ştatyň kanun çykaryjy ýygnaýynyň has köpsanly palatasynyň saýlawçysy üçin öňe sürülýän talaplary kanagatlandyrmalydyr.

Bir ştatyň Senatdaky wekilçiliginde boş ýerler ýüze çykanda, şu ştatyň ýerine ýetiriji häkimiýeti bu boşlugy doldurmak üçin, goşmaça saýlaw geçirmek barada buýruk çykarar: bu ýagdaýda adamlar bu boşlugy doldurýança, ştatyň kanun çykaryjy ýygnaýy kanun çykaryjy organyň bellän tertibinde geçirilen saýlaw arkaly wagtlaýyn wekil bellemek hukugyny şol ştatyň ýerine ýetiriji organyna berip biler.

Bu düzediş Konstitusiyanyň bir bölegi hökmünde güýje girmezden öň saýlanan islendik senatoryň saýlanmagyna ýa möhletine täsir etjek şekilde teswir edilmeli däldir.

XVIII MADDA

[1-nji bölüm. Şu maddanyň ratifisirlenmeginden bir ýyl geçenden soň, içgi hökmünde ulanmak üçin, ABŞ-nyň çäginde we onuň ýurisdiksiýasyna degişli bolan ähli ýerde serhoş ediji içgileri öndürmek, satmak ýa daşamak, diýmek daşary ýurtdan getirmek, ABŞ-dan daşary ýurtlara çykarmak şu resminama arkaly gadagan ediler.]

[2-nji bölüm. Kongres we aýry-aýry ştatlar degişli kanunlary kabul etmek arkaly bu maddany durmuşa geçirmek hukugyna eýe bolar.]

[3-nji bölüm. Bu madda Konstitusiyä laýyklykda Kongres tarapyndan Ştatlaryň makullamagyna hödürlenlen gününden başlap, ýedi ýylyň dowamynda ştatlaryň kanun çykaryjy ýygnaklary tarapyndan Konstitusiyä düzediş hökmünde tassyklanmasa, kanuny güýje eýe bolmaz.]

XIX MADDA

Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň raýatlarynyň ses bermek hukugy aýal-erkekligine baglylykda ABŞ ýa hiç bir ştat tarapyndan inkär edilmeli däldir.

Kongres degişli kanunlary kabul etmek arkaly bu maddany durmuşa geçirmek hukugyna eýedir.

XX MADDA

1-nji bölüm. Prezidentiň we prezidentiň orunbasarynyň möhleti şu maddanyň tassyklanmadyk ýagdaýynda, bu möhletleriň tamamlanjak ýylynyň ýanwar aýynyň 20-nji gününüň ýarynda, senatorlaryň we wekilleriniň möhleti bolsa ýanwar aýynyň 3-nji gününüň ýarynda tamamlanar; soň olaryň mirasgärleriniň möhleti başlanar.

2-nji bölüm. Kongres ýylda azyndan bir gezek mejlis geçirer. Bu mejlis, eger kanun arkaly başga bir gün bellemese, ýanwar aýynyň 3-nji gününüň ýarynda başlanar.

3-nji bölüm. Eger täze saýlanan prezident prezidentiň möhletiniň başlanmaly günü diýlip bellenen senä çenli aradan çyksa, prezidentiň täze saýlanan orunbasary saýlanmadyk bolsa ýa saýlanan prezident bu wezipä laýyk bolmadygyna başarmasa, onda prezident oňa laýyklygy gazanýança, prezidentiň wezipesini täze saýlanan orunbasar ýerine ýetirer; täze saýlanan prezidentiň hem, täze saýlanan prezidentiň orunbasarynyň hem bu wezipä laýyk bolmadyk ýagdaýynda Kongres prezidentiň wezipesini kimiň ýerine ýetirjekdigini ýa prezidentiň wezipesini ýerine ýetirjek adamy saýlamak tärini kesgitleýän kanun kabul edip biler; prezident ýa prezidentiň orunbasary bu wezipä laýyk bolýança, prezidentiň wezipesini şu adam ýerine ýetirer.

4-nji bölüm. Kongres her haçan saýlamak hukugy özüne ýetende, Wekiller öýüniň agzalarynyň arasyndan prezident saýlap biljek adamlarynyň her haýsynyň aradan çykan ýagdaýy üçin kanuny çäreleri göz önünde tutup biler; şonuň ýaly-da her haçan saýlamak hukugy özüne ýetende, Senat agzalarynyň arasyndan prezidentiň orunbasaryny saýlap biljek adamlarynyň her haýsynyň aradan çykan ýagdaýy üçin kanuny çäreleri göz önünde tutup biler.

5-nji bölüm. Birinji we ikinji bölümler şu madda tassyklanandan soň gelyän ilkinji oktyabr aýynyň 15-nji gününde güýje girer.

6-njy bölüm. Bu madda hödürlenlen gününden başlap, ýedi ýylyň dowamynda ştatlaryň kanun çykaryjy ýygnaklarynyň agzalarynyň dörtüden üçi tarapyndan Konstitusiyä düzediş hökmünde tassyklanýança, kanuny güýje eýe bolmaz.

XXI MADDA

1-nji bölüm. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Konstitusiasynyň düzedişiniň on sekizinji maddasy şu madda arkaly ýatyrylýar.

2-nji bölüm. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň islendik ştatyna, çäklerine ýa özüne degişli ýerlere eltip bermek ýa şol ýerde ulanmak üçin, serhoş ediji içgileri kanuny bozmak bilen daşamak ýa getirmek şu madda bilen gadagan edilýär.

3-nji bölüm. Konstitusiyä laýyklykda bu madda Kongres tarapyndan ştatlaryň garamagyna hödürlenlen gününden başlap, ýedi ýylyň dowamynda ştatlaryň konwentleri tarapyndan Konstitusiyä düzediş hökmünde tassyklanýança, kanuny güýje eýe bolmaz.

XXII MADDA

1-nji bölüm. Hiç bir adam prezidentlik wezipesine iki gezekden artyk saýlanyp bilmez, şonuň ýaly-da iki ýyldan köp prezident bolan ýa başga adamyň prezidentlige saýlanan möhletiniň dowamynda prezidentiň wezipesini ýerine ýetiren hiç bir adam prezidentlik wezipesine bir gezekden artyk saýlanyp bilmez. Emma bu madda Kongres tarapyndan tekliپ edilen wagtda prezidentlik wezipesini ýerine ýetirýän hiç bir adama degişli dälđir we (güýje girýän döwrüniň dowamynda) prezidentiň wezipesini eýeleýän ýa ýerine ýetirýän hiç bir adamyň bu madda güýje girýän döwrüniň dowamynda, ýa bu möhletniň galan böleginde prezidentligi ýa prezidentiň wezipesini ýerine ýetirmegine päsgel bermeli dälđir.

2-nji bölüm. Bu madda Kongres tarapyndan şatlaryň makullanmagyna hödürlenlen gününden başlap, ýedi ýylyň dowamynda şatlaryň kanun çykaryjy ýygnaklarynyň agzalarynyň dörtdeň üçisi tarapyndan Konstitusiýa düzediş hökmünde tassyklanýança, kanuny güýje eýe bolmaz.

XXIII MADDA

1-nji bölüm. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň hökümetiniň ýerleşýän ýeri bolan etrap aşakdakylary Kongresiň görkezişi ýaly bellär:

Prezidenti we prezidentiň orunbasaryny saýlaýanlaryň sany bu etrabyň ştat bolan ýagdaýynda Kongresdäki senatorlarynyň we wekilleriniň umumy sanyna barabar bolmalydyr, emma ol hiç bir ýagdaýda in az ilatly ştatyňkydan köp bolmaly dälđir; olar ştatlar tarapyndan bellenen saýlawçylara goşmaça bolarlar, emma prezident we prezidentiň orunbasary saýlananda, olara bir ştat tarapyndan bellenen saýlawçylar hökmünde garalmalydyr; olar etrapda ýygnak geçirmek bilen düzedişiň on ikinji maddasynda göz önünde tutulan wezipeleri ýerine ýetirerler.

2-nji bölüm. Kongres bu maddany degişli kanunlary kabul etmek arkaly durmuşa geçirmek hukugyna eýedir.

XXIV MADDA

1-nji bölüm. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň raýatларыnyň prezidenti hem prezidentiň orunbasaryny, prezidenti hem prezidentiň orunbasaryny saýlaýanlary ýa senatorlary we Kongres agzalaryny saýlamak üçin geçirilýän ilkinji we beýleki saýlawlarda ses bermek hukugy saýlaw ýa başga salgıdy töläp bilmändigi üçin, Birleşen Ştatlar ýa şatlaryň hiç birisi tarapyndan inkär edilmeli ýa çäklendirilmeli dälđir.

2-nji bölüm. Kongres bu maddany degişli kanunlary kabul etmek arkaly durmuşa geçirmek hukugyna eýedir.

XXV MADDA

1-nji bölüm. Prezidentiň wezipesinden çetleşdirilen, ýa iş baýyndan çekilen ýagdaýynda prezidentiň orunbasary prezident bolar.

2-nji bölüm. Her haçan prezidentiň orunbasarynyň ýeri boşan ýagdaýynda prezidentiň özi orunbasaryny bellär we ol bu wezipä Kongresiň iki palatasynyň hem aglaba köpüsiniň ses bermegi arkaly tassyklanmagy bilen geçer.

3-nji bölüm. Her haçan prezident öz edarasynyň hukukларыny we wezipelerini ýerine ýetirmäge ukyply dälđigi baradaky ýazmaça beýannamasyny Senatyň wagtlaýyn başlygyna we Wekiller öýüniň beýanatçysyna berende, ol munuň beýle dälđigi barasyndaky ýazmaça beýanatyny olara berýänçä, bu hukuklar we wezipeler prezidentiň orunbasary tarapyndan prezidentiň wezipesini wagtlaýynça ýerine ýetirýän wezipede ýerine ýetiriler.

4-nji bölüm. Her haçan prezidentiň orunbasary we ýerine ýetiriji edaralaryň ýa Kongresiň kanunda göz önünde tutup biljek başga bir edaranyň ýolbaşçy işgärleriniň köplügi kanuna laýyklykda prezidentiň öz edarasynyň hukukларыny we wezipelerini ýerine ýetirmäge ukyply dälđigi baradaky ýazmaça beýanatyny Senatyň wagtlaýyn başlygyna we Wekiller öýüniň beýanatçysyna berende, prezidentiň orunbasary prezidentiň wezipesini wagtlaýynça ýerine ýetirýän adam hökmünde derrew bu hukukлары we wezipeleri öz üstüne alar.

Şondan soň, haçan-da, prezident hiç hili ukypsyzlygyň ýokdugy baradaky ýazmaça beýanatyny senatyň wagtlaýyn başlygyna we Wekiller öýüniň beýanatçysyna berende, eger-de prezidentiň orunbasary we ýerine ýetiriji edaralaryň ýa Kongresiň kanunda göz önünde tutup biljek başga bir edaranyň ýolbaşçy işgärleriniň köplügi dört günüň dowamynda kanuna laýyklykda prezidentiň öz edarasynyň hukukларыny we wezipelerini ýerine ýetirmäge ukyply dälđigi baradaky ýazmaça beýanatlaryny Senatyň wagtlaýyn başlygyna we Wekiller öýüniň beýanatçysyna bermese, ol edarasynyň hukukларыny we wezipelerini ýene-de öz üstüne alar. Mundan soň, eger sessiýada bolmasalar, bu maksat üçin kyrk sekiz sagadyň dowamynda ýygnanmak bilen Kongres bu meseläni çözer. Eger-de Kongres soňky ýazmaça beýanat alnandan soň, ýigrimi bir günüň dowamynda ýa eger sessiýada bolmasa, Kongres ýygnanandan soň, ýigrimi bir günüň dowamynda iki palatanyň-da agzalarynyň üçden iki böleginiň sesi bilen prezidentiň öz edarasynyň hukukдыr wezipelerini ýerine ýetirmäge ukypsyzdygyny kesgitleýänçä, prezidentiň orunbasary wagtlaýyn prezident hökmünde bu wezipäni ýerine ýetirmegini dowam etdirer; bolmasa, prezident edarasynyň hukukларыny we wezipelerini ýerine ýetirmegi ýene-de öz üstüne alar.

XXVI MADDA

1-nji bölüm. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň on sekiz ýaşan ýa ondan uly raýatларыnyň ses bermek hukugy Birleşen Ştatlar ýa şatlaryň haýsy hem bolsa biri tarapyndan ýaş sebäpli inkär edilmeli ýa çäklendirilmeli dälđir.

2-nji bölüm. Kongres bu maddany degişli kanunlary kabul etmek arkaly durmuşa geçirmek hukugyna eýedir.

KONSTITUSIÝA NÄME DÖRETDI?

Konstitusiyany işläp düznenler hiç bir adamyň ýa hiç bir hökümet şahasynyň hemmeden güýçli bolup bilmejek hökümet gurluşyny döretmegi maksat edinipdirler. Şunlukda, olar häkimýet dolandyryşyna degişli ygtyýaklyklary kanun çykaryjylaryň, kazy-laryň we ýerine ýetiriji häkimiyetiň ýolbaşçylarynyň arasynda oýlansylykly paýlapdyrlar, şeýle etmek bilen olar her topar üçin

biri-biriniň häkimiyetini barlamak we deňagramlaşdyrmak müm-kinçiligini döredipdirler. Eýsem, Konstitusiyä häkimiyetiň her şahasyna nähili esasy hukuklary beripdir? Her şaha beýleki iki şahanyň häkimiyetini nähili ýol bilen barlap bilýär? Şu sahypa-da ýerleşdirilen çyzgylar bu soraglara anyk jogap berýär.

HÄKIMIÝETIŇ ÜÇ ŞAHASY...

KANUN ÇYKARYJY ŞAHANYŇ (Kongresin) ESASY HUKUKLARY

1. Federal kanunlary kabul edýär.
2. Salgytlary ygnaýar.
3. Daşary ýurt we ştatlar arasyndaky söwdany kadalaşdyrýar.
4. Uruş yglan edýär.
5. Ýaragly güýçleri döredýär we maliýeleşdirýär.
6. Satlyk obligasiýalar çykarmak arkaly karzyna pul alyp bilýär.

ÝERINE ÝETIRIJI ŞAHANYŇ (Prezidentin) ESASY HUKUKLARY

1. Ýaragly güýçleriň Baş serkerdesidir.
2. Beýleki ýurtlar bilen şertnama baglaşýar.
3. Ilçileri, federal kazyly, Ýokary kazyýet işgärlerini we mülherçe başga federal guullukçylary belleýär.
4. ABŞ-nyň kanunlaryny ýöredýär.
5. Döwlet ýolbaşçysynyň wezipesini ýerine ýetirýär.

KAZYÝET ŞAHASYNYN (Ýokary Kazyýetiň) ESASY HUKUKLARY

1. Aşaky federal kazyýetleriň hökümlerini, şeýle hem federal kanunlar ýa konstitusiyä degişli meseleler bilen iş salşanlarynda, ştat kazyýetleriniň arzalaryny gutarmyky gözden geçirýär.
2. Daşary ýurt ilçileri bilen baglanyşykly işe garayan ilkinji hem ahyrky kazyýet bolup durýar.
3. Ştatlar arasyndaky jeddeleri çözüär.

KONGRESIŇ BARLAMA HUKUGY

Prezidenti barlama hukugy

- Prezidentiň wetosyny yatyryp bilýär.
- Prezidente impichment yglan edip bilýär.
- Prezidentiň baglaşan şertnamalary Senat tarapyndan ratifisirlenmelidir.
- Prezidentiň ilçilige we beýleki ýokary wezipelere teklipl eden adamlary Senat tarapyndan tassyklanmalýdyrlar.
- Puluň sarp edilişine gözgeçligi amala aşy-ryar: prezidentiň haýuş eden býujetini, şol sanda harby maksatlar üçin soran pul seriş-derlerini bermekden boýun gaçyryp bilýär.
- Häkimiyetiň ýerine ýetiriji şahasyna degişli edaralaryň işini derňäp, olary üýtgedip gurup bilýär.

- Ýokary kazyýetiň häkimiyetini aradan aýyrmak üçin Konstitusiyä düzediş girizilmegini teklipl edip bilýär.
- Senat kazy wezipesine teklipl edilen adamlaryň şahsýetini tassyklamalydyr.
- Federal kazylara garşy iş gozgap bilýär.
- Kazyýetleriň yurisdiksiyasyny kesgitleýär.
- Ýokary kazyýetiň ölçegini üýtgedip bilýär.
- Ýokary kazyýetden pesde durýan täze federal kazyýetleri döredip, öňküleri yatyryp bilýär.

Ýokary kazyýete degişlilikde

PREZIDENTIŇ BARLAMA HUKUGY

Ýokary kazyýeti barlama hukugy

- Ýokary kazyýetiň işgärlerini we aşaky kazyýetleriň kazyalaryny belleýär.
- Federal kanunlary bozmakda günälenýän adamlaryň günäsini geçip bilýär.
- Federal kazyýetiň höküminiň ýerine ýetirmegini inkär edip bilýär.

Kongresi barlama hukugy

- Kongresiň kabul eden kanunlaryna weto yglan edip bilýär.
- Kongresiň ýörite sessiýasyny çagyryp bilýär.
- Syýasy partiýanyň ýolbaşçysy hökmünde partiýa agzalarynyň belli bir usulda ses bermekleri üçin, gysys görkezip bilýär.*
- Belli bir usulda ses bermekleri üçin, Kongresdäki wekillerine gysys görkezmeçligi haýuş edip, gönüden-göni saýlawçylara ýüzlenip bilýär.*

Kongrese degişlilikde

ÝOKARY KAZYÝETIŇ BARLAMA HUKUGY

Prezidenti barlama hukugy

- Prezidentiň we ýerine ýetiriji şaha degişli beýleki edaralaryň konstitusiyä laýyk gelmeýän hereketler edendikleri, özliriniň kanuny hukuklaryndan aşý peýdalanandyklary barada karar çykaryp bilýär.
- Prezidentiň gol çeken şertnamalaryny teswirläp bilýär.
- Kongresiň kabul eden we prezidentiň gol çeken kanunlarynyň konstitusiyä laýyk gelmeýändigini, şonuň üçin-de bikanundygy barada karar çykaryp bilýär.

NÄME ÜÇIN BAŞGA ÝURTLAR ABŞ-NYŇ KONSTITUSIÝASYNDAN NUŞGA ALÝARLAR?

Habar: Amerikaly juwan sportçular 1988-nji ýylda Günorta Koreýada geçiriljek indiki tomus olimpiadasynda özlere üçin iň uly päsgeçilige sport meýdançasynda däl-de, bu ýurduň konstitusiyasynda uçrap bilerler. Günorta Koreýanyň prezidenti Çan Du Hwanyň garşydaşlary ABŞ-nyňky ýaly prezident saýlawlarynyň geçirilmegini mümkin eder ýaly ýurduň konstitusiyasynyň üýtgedilmegini isleýärler. Prezidentiň garşydaşlary eger oýunlar başlanýança, konstitusiya üýtgedilmese, olaryň geçirilmegine päsgeçilik döretjekdikleri barasynda duýduryş berýärler.

Habar: Öten baharda Filippinleriň prezidenti Korazon Akwino täze konstitusiýany ýazmak üçin bilermenleriň bir toparyny belledi. Hany Akwino garaşsyz Senaty we Wekiller palatasy bolan ABŞ-nyň stilindäki dolandyryş usulyna höwes edýär. Bu toparyň konstitusiýanyň taslamasyny şu aýda prezidente hödürlemegine garaşylýar.

Habar: Nikaraguanyň prezidenti Daniel Ortegonyň garşydaşlary ýurduň konstitusiýasy prezidente aşa köp ygtyýar berýär diýip, hasaplaýarlar. Olar ABŞ-nyň Rutgers uniwersitetiniň konstitusiýa boýunça bilermeni Albert Blausteýniň ýardamyndan peýdalanýarlar. Blausteýn Nikaraguanyň hartiýasyna ýerine ýetiriji, kanun çykaryjy we kazyýet häkimiýetleri üçin biri-biriniň häkimiýetlerini barlamak we deňagramlaşdyrmak mümkinçiligini döretjek üýtgetmeler girizilmegini teklip etdi.

Şu habarlardan görnüşi ýaly, ýurtlaryň – jemi 162-si – konstitusiýalary mundan 199 ýyl öň Filadelfiýada işlenilip düzülen hartiýadan köp zady öwrendiler. ABŞ-nyň konstitusiýasy ýaly ýurtlaryň aglabasynyň konstitusiýalary-da dolandyryş görnüşini we raýatlara berilýän hukuklary kesgitleýär. ABŞ-nyň konstitusiýasyndaky pikirleriň başga ýurtlara ýaýraýşyna dykgat ýetirmek biziň ýaşayan konstitusion ulgamymyza täzeçe baha bermäge esas bolar.

Amerikalylar azatlyk baradaky düşüňjani oýlap tapan däldirler. “Kazyýet işiniň oturdalaryň gatnaşmagynda garalmagy, Habeas Corpus, ýagny resmi ygtyýarlyklary bolanlar tarapyndan düýpli delillere esaslanyp, şahsyň tussag edilmegini ýa-da boşadylmagyny subut etmegini talap edýän buýruk [bikanun tussag edilmegiň önüni almak], emläge degişli hukuklar barasyndaky alada, hemişelik goşun gorkusy, hukuklar baradaky bill – bularyň ählisi amerikaly bolmanka, Angliýanyňkydy. Angliýanyň konstitusion we kanuny döp-dessurlarynyň täsiri bolmadyk bolsady, amerikalylaryň 1787-nji ýylda ýa-da ondan soň, şu edişleri ýaly pikir we hereket etjekdiklerine ynanmak mümkin däl” diýip, amerikaly taryhçy Gordon Wud ýazýar.

ŞTAT KONSTITUSIÝALARY

Amerikaly koloniýaçylar iňlis raýatlary hökmünde özlere berilmedik hasap edilýän hukuklary gazanmak üçin, 1776-njy ýylda herekete geçdiler. Olar ştat konstitusiýalaryny garaşsyzlyk gazanylanda, ýagny 1787-nji ýylda ABŞ-nyň Konstitusiýasynyň taslamasy taýýarlanandan has öň ýazdylar, şolaryň üsti bilen-de bütün dünýä ýazmaça düzgünnamalar barada köp zat öwrettiler.

Ilkinji 13 ştatyň konstitusiýalary daşary ýurtly rewolýusiýaçylara oýlanara köp zat berdi. Olaryň köpüsi hukuklar jarnamasyny öz içine alýardy. Bu beýanatlar ABŞ-nyň

Hukuklar baradaky billiniň – 1791-nji ýylda Konstitusiýa goşulan ilkinji 10 düzedişiň – esasy bolup hyzmat etdi.

Bu pikirler Fransiýanyň Konstitusiýasyna-da ýol tapdy. “Biziň Hukuklar baradaky billimizi Parizde Markiz de Lafayet-de öwrendi. Ol bulary Adam hukuklarynyň jarnamasyna – Fransiýanyň 1791-nji ýylda kabul edilen rewolýusion konstitusiýasynyň sözbaşysyna girizdi” diýip, Albert Blausteýn ýazýar.

Amerikalylar soňky 200 ýylyň dowamynda beýleki halklara konstitusion hökümet barada näme öwrettdi? Köp zat, şol sanda, raýatlaryň biri-biriniň hukugyna hormat goýmak zerurlygyny-da.

Amerikalylar ilkinji bolup bu pikirleri hökümet gurluşyna çenli ösdürdiler. “Biziň iň uly goşandymyz bir ýokary kanunyň beýlekilerden ýokarylygy baradaky düşüňjani durmuşa geçirmegimizdir. Hemmeler bu düşüňjeler barada kitap ýazmagyň ugruna düşende, Amerika bu pikirleri konstitusion hereketlere öwürdi” diýip, Blausteýn “UPDATE”-e aýdypdyr.

Başgaça aýdylanda, Konstitusiýanyň düýbünü tutanlar daşary ýurtlaryň hökümet baradaky düşüňjelerini (garaýyşlaryny) üýtgedipdirler. “Biziň ikinji esasy goşandymyz adamlaryň garaşsyzlygy baradaky düşüňje boldy. 1787-nji ýyldan öň hemmeler kadakanunlary korol ýa hökümdarlar çykarmalydyr öýdýärdi. Biziň üçünji uly goşandymyz häkimiýetleriň bölünmegi, birek-biregiň häkimiýetini barlama we deňagramlaşdyрма ýörelgesi boldy.” (25-nji sahypa serediň!)

Dünýä bu goşantlardan ep-esli derejede peýdalandy. “Häzirki zaman konstitusiýalary tas hemme ýerde diýen ýaly hukuklar baradaky kanuny ýa, iň bolmanda, ynsan azatlyklarynyň katalogyny öz içine alýar, özi-de bularyň ählisiniň ülnüsi ABŞ-nyň Hukuklar baradaky billidir” diýip, kanadaly hukuk meseleleri boýunça bilermeni Edward Mak Wini aýdýar.

Bilermenler ABŞ-nyň Konstitusiýasynyň daşary ýurtlarda kabul edilmeginiň tötänden dældigini bellap geçýärler. Ikinji Jahan urşundan soň başga ýurtlaryň okuwçylary ABŞ-nyň kollejerine we hukuk mekdeplerine okuwa geldiler. Olaryň bu ýerden özlere bilen öz ýurtlaryna alyp giden bir pikiri-de ABŞ-nyň Konstitusiýasynyň peýdalylygydyr. “Ikinji Jahan urşundan soňky iki onýyllyk altyn eýýam boldy, çünki ýeňişe sezewar bolan Günbatar Germaniýada we Ýaponiýada berk hem çus konstitusion demokratik döwletler kök urdy. Ynsanyýetiň kanun saýasynda ösüş mümkinçiligi babatynda umumy ynanç bardy” diýip, Mak Wini aýdýar.

KONSTITUSIÝA MEKDEBI

Daşary ýurtlarda ABŞ-nyň Konstitusiýasyna bolan hormat asla gowşamaýar. Bu hormat başga ýurtlaryň bilermenlerine konstitusiýa ýazmagy öwredýän Konstitusiýany öwrenmegiň milli merkezine ýardam edýär.

Düýbi Waşingtonda bolan bu merkeze ýolbaşçylyk edýän W. Kleon Skausen onuň işi barada “UPDATE”-e şeýle düşündiriş berýär: “ABŞ-nyň Döwlet departamentine, adaçça, konstitusiýa ýazmak babatynda biraz kömege mätäçdiklerini aýdýan adamlardan soraglar gelip gowuşýar. Biz bu adamlar bilen birgiden konferensiýa ýa tälim beriji okuw geçirýäris. Konstitusiýa ýazmak üçin olar takmynan 200 sorag bilen yüzbe-yüz bolmaly bolýarlar. Biz olary özlere-de aňmaz ýaly şekilde ABŞ-nyň konstitusion konwenti bilen tanyşdyrýarys. Biz olara konstitusiýa ýazyp bermeyäris, diňe saýlap alar ýaly dürli mümkinçilikler döredýäris.”

Bir ýurduň konstitusiýasyny başga bir ýurduň medeniýetine uýgunlaşdyrmak aňsat däl. “Biz “ynsan hukuklarynyň” nämäni aňladýandygy babatynda hemişe ylalaşmaýarys. Ýugoslawiýada konstitusiýa adamlaryň çaga dogluşyna gözegçilik etmek hukugyna güwä geçýär. Çiliniň konstitusiýasy çaganyň ýatgydaky düwünçegine degişli hukugyna güwä geçýär. Liberiýanyň konstitusiýasy diňe garaýagyzylyryň ýer eýesi we raýat bolup bilýändigini aýdýar. Bruneýde rajalaryň (asylzada synpynyň) hukuklary baradaky taglymat bar” diýip, NCCS (Konstitusiýany öwreniş boýunça milli merkez) bilen işläň Blausteýn aýdýar.

GALP AZATLYKLAR

Dolandyryş häkimiýetlerini ABŞ-nyň edişi ýaly bölýän ýa ABŞ-nyň Hukuklar baradaky kanununda sanalan azatlyklary berýän ýurtlaryň sany az-azdyr. “Hukuklar baradaky kanunlar köplenç ýagdaýda olary amala aşyrmak barada hiç hili çynlakaý niýetleri bolmazdan, syýasy witrina üçin kabul edilýär” diýip, Edward Mak Wini aýdýar.

Sowet konstitusiýasy şular ýaly hyýaly sahnalardan doludyr. “Olar saňa bir ýerde hukuk berýärler, başga ýerde bolsa ony eliňden alýarlar. Seniň ses bermäge hukugyň bar, emma sizde diňe bir partiýa bar. Seniň söz azatlygyň bar, emma hökümeti tankyt etmek bolmaýar” diýip, Skausen ýazýar.

“Eger hökümetdir raýatlarda biri-biriniň hukuklary we özlerniň olara hormat goýmak jogapkärçiligi barada aýdyň düşünje bolmasa, konstitusiýalar kagyz ýüzünde galar” diýip, Skausen aýdýar. “Biz döwletlere maslahat berenimizde, olara islendik abraýly jemgyýet üçin we, elbetde, konstitusiýany kabul etmek üçin, ahlaky jogapkärçiligiň birinji ýerde durýandygyny düşündirýäris. Men Latyn Amerikasy ýurtlarynyň birligini döretmek barada maslahat geçirýän komitet bilen baş gezek duşuşdym. Ilkinji iki konferensiýany eger adamda şahsy ahlaky jogapkärçilik duýgusy bolmasa, hiç hili azatlygyň bolmajakdygyna, onuň diňe kagyz ýüzünde galjakdygyna olary ynandyrmak üçin sarp etdim.”

Hukuklaryna howp abananda, amerikalylar, isle ýekelikde, isle-de bileleşikler arkaly bolsun, tapawudy ýok, haýal etmezden jogap hereketine geçýärler. Azlyklaryň, aýallaryň we dini toparlaryň hukuklarynyň berjaý edilmeginde üstünlüklere ýetmek ugurunda tagalla üçin döredilen guramalar köplenç kazyýetlerden raýatlyk hukuklarynyň bozulmagyna garşy iş alyp barmaklaryny haýyş edýärler. Üstesine-de olar ştat we ýerli kanunlaryň ABŞ-nyň Konstitusiýasy tarapyndan berkarar edilen päklik standartlaryny bozýandygyna Ýokary Kazyýeti ynandyrypdyrlar. Şular ýaly işler amerikalylaryň hukuklaryny we borçlaryny aýdyňlaşdyrmak arkaly ABŞ-nyň Konstitusiýasynyň diňe kagyz ýüzünde galmazlygyna kömek edýär.

Käbir bilermenleriň pikirçe, kagyz ýüzünde galmazlyk üçin, garyp ýurtlaryň konstitusiýalary diňe azatlygy wada bermek bilen çäklenmeli däl. Waşington uniwersitetinde Filippinleriň taryhyny okadýan Piter Baço ösüp barýan ýurtlaryň konstitusiýalarynyň raýatlaryň ykdysady hukuklaryna, ýagny zähmet çekmek, ýer eýesi bolmak ýa girdeji gazanmak ýaly hukuklarynyň kepil geçmelidigi baradaky pikiri öňe sürýär.

Baçonyň Filippinleriň täze konstitusiýasyny düzýänlere birnäçe maslahaty bar. “Garyplyk kadadan çykma däl-de, kada bolan ýurtda täze konstitusiýa diňe bir şahsy azatlyklary talap etmek bilen çäklenmeli däl. Men ýer reformasyna üns berilmegini goldardym. Sen metbugat, söz, ýygnaç, adyl kazyýet azatlygyna eýe bolup bilersiň – bularyň ählisi Filippinleriň öňki konstitusiýasynda-da bardy. Eýsem-de bolsa, filippinlileriň hukuklary diňe azat bolmak hukugy bilen çäklenmeýär ahbetin. Olaryň ykdysady taýdan diri galmak hukugy-da bar ahbetin” diýip, ol “UPDATE”-e aýdypdyr.

– Piter M. Jons

artykmaçlyklary/ kemçilikleri

Konstitusiýa nämäni aňladýar: iki garaýyş

Konstitusiýa nähili teswirlenmeli – berkmi ýa-da gowşakmy? Bu sorag onuň “doglan gününden” bäri amerikalylary iki topara bölüp gelýär.

Berk teswirçilik:

“Konstitusiýa işläp düzenleriň elinden çykanda diňe onda ýazylan sözler bilen gürlän, eýsem şol bir sözleri şol bir manyda we niýetde ulanýar. Onuň şundan başga islendik dili (teswiri) kazyýeti sadaja köpçüligiň pikirini beýan etmegine ýa-da şol günün güýmenjesine öwrerdi.”

– **Roger Täni**, ABŞ-nyň Ýokary Kazyýetiniň baş kazysy (1836-1864).

Bu garaýyş ilkinji gezek 1790-njy ýylda **Tomas Jeferson** tarapyndan öňe sürüldi. Ol Konstitusiýanyň düzüjileriň “ýörite niýetine” laýyklykda dar manyda teswirlenmegini isleýärdi. Dördünji düzedişni ýörite niýeti diňe emlägiň düýpli esas bolmazdan agtarylmagyna we tussag edilmegine garşy goragdyr” diýip, bu gün berk teswirçi aýdyp biler.

Gowşak teswirçilik:

Konstitusiýa baky dowam etmek üçin niýetlenendir, şonuň üçin-de adam durmuşynyň dürli çökgünliklerine uýgunlaşmalydyr.”

– **Jon Marşal**, ABŞ-nyň Ýokary Kazyýetiniň baş kazysy (1801-1835).

Bu garaýyş ilkinji gezek 1790-njy ýylda **Aleksandr Hamilton** tarapyndan öňe sürüldi. Ol Konstitusiýanyň düzüjileriň “umumy maksadyna” laýyklykda giňden teswirlenmegini isleýärdi. Dördünji düzedişni umumy maksady şahsy durmuşa kepil geçmekdir” diýip, bu gün erkin teswirçi aýdyp biler.

Şahsy durmuşa bolan hukugyňyzyň baş sakasy ABŞ-nyň Ýokary Kazyýetiniň hökümlerine laýyklykda aşakdaky düzedişler, bilelikde alnanda, şahsy durmuşa bolan konstitusion hukugy aňladýarlar:

1-nji düzediş:

Metbugat azatlygyny, siziň söz azatlygyňyzy we islâm adamyňyz bilen razyçylykly duşuşmak hukugyňyzy goraýar.

5-nji we 14-nji düzedişler: 5-nji düzediş özüňize garşy şaýatlyk etmek mejburlygyndan goraýar; “işe kazyýetde garalmazdan, siziň janyňyzy, azatlygyňyzy ýa emlägiňizi eliňizden almagy” ABŞ-a gadagan edýär. 14-nji düzediş bu gadaganlygy ştatlara-da degişli edýär.

4-nji düzediş:

Siziň – şahsyýetiňiziň, öýüňiziň, resminamalaryňyzyň we işiňiziň – esassyz agtaryşlardan we tussaglykdan howpsuz bolmak hukugyňyzy goraýar.

9-njy düzediş:

Siziň Konstitusiyada ýörite agzalmadyk hukuklaryňyzyň bardygyny we bu hukuklaryň konstitusiyany düzenleriň belläp geçen hukuklary ýaly möhümdigini ykrar edýär.

